

«جنايات بين‌المللی» عربستان سعودی در یمن و چگونگی نقش‌آفرینی دیوان بین‌المللی کیفری (با تأکید بر رسالت رسانه‌های برون‌مرزی)

احمد کاظمی^۱

چکیده

سران و فرماندهان نظامی عربستان سعودی در تجاوز نظامی به یمن که از ۲۵ مارس ۲۰۱۵ میلادی آغاز شده است، علاوه بر آمریت در استفاده از سلاح‌های غیرمجاز مانند بمب‌های خوشه‌ای، فسفوری و گرمافشاری، به بمباران مناطق غیرنظامی، مراکز مذهبی، تاریخی، آموزشی، بیمارستان‌ها، مدارس، مساجد و بازارها دست زده‌اند. علیرغم هشدارهای بین‌المللی، محاصره زمینی، هوایی و دریایی یمن توسط عربستان سعودی موجب کمبود مواد غذایی، دارو و ایجاد قحطی شده است. بررسی مصادیق جنایاتی که با آمریت محمد بن سلمان و سایر فرماندهان ارشد سعودی در یمن به‌وقوع پیوسته، نشان‌دهنده ارتکاب جرایم بین‌المللی شامل جنایت جنگی، جنایت علیه انسانیت و نسل‌زدایی است. عناصر مادی و معنوی این جنایات به‌قدری آشکار است که نوعی اجماع در احراز ارتکاب آنها وجود دارد، چراکه سران سعودی تعمداً با قصد حصول به نتیجه خاص، با نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جمله کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و قواعد لاهه، براساس ماده ۸ اساسنامه رم مرتکب جنایت جنگی در یمن شده‌اند و از این جهت مسئولیت کیفری فردی دارند. مقاله حاضر با هدف بررسی جنایات بین‌المللی ارتكابی ائتلاف سعودی در یمن و در قالب نظریه مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی)، به دنبال پاسخ به این پرسش است که چه راهکارهایی برای نقش‌آفرینی دیوان بین‌المللی کیفری در قبال این جنایات وجود دارد؟ یافته‌های مقاله با کاربست روش توصیفی-تحلیلی حاکی از آن است که به‌دلیل عدم عضویت عربستان سعودی و یمن در دیوان بین‌المللی کیفری، دیوان صلاحیت رسیدگی به این جنایات را تنها در صورتی دارد که موضوع از سوی شورای امنیت به دیوان ارجاع شود. همچنین اتباع برخی از کشورهای عضو دیوان نظیر چاد، نیجر و سنگال در ائتلاف سعودی علیه یمن، حضور و در جنایات ارتكابی نقش دارند. در نتیجه دادستان دیوان با رویکرد مستقل حقوقی، می‌تواند راساً تحقیقاتی در این خصوص آغاز نماید. رسانه‌های برون‌مرزی می‌توانند این موضوع را به یک مطالبه جهانی از شورای امنیت و دیوان بین‌المللی کیفری تبدیل کنند.

واژه‌های کلیدی: یمن، دیوان بین‌المللی کیفری، جنایت جنگی، جنایت علیه انسانیت، محمد بن سلمان، صلاحیت رسیدگی، رسانه برون‌مرزی.

۱. مقدمه

در جامعه بین‌المللی، در صورت وقوع چهار نوع جنایت با مرتکب یا مرتکبان آن برخورد بین‌المللی صورت می‌گیرد. براساس ماده ۵ اساسنامه رم، دیوان بین‌المللی کیفری^۱ (ICC) برای رسیدگی به چهار جنایت صلاحیت خواهد داشت: «نسل‌زدایی، جنایت علیه انسانیت، جنایت جنگی و تجاوز» (شریعت‌باقری، ۱۳۸۸: ۲۶). البته در زمان تنظیم اساسنامه رم در سال ۱۹۹۸ به‌علت مانع تراشی‌های قدرت‌های بزرگ به‌ویژه آمریکا و تلاش آنها برای نگه داشتن صلاحیت بررسی تجاوز در انحصار شورای امنیت، در مورد تعریف «تجاوز نظامی» توافقی نهایی صورت نگرفت و این تعریف نهایتاً در اجلاس بازنگری در کامپالای اوگاندا در سال ۲۰۱۰ با اجماع مورد توافق قرار گرفت. با توجه به اینکه پس از تصویب سی‌امین سند عضویت، دیوان برای رسیدگی به جنایت تجاوز صلاحیت پیدا می‌کند، از ۱۷ جولای ۲۰۱۸ (۲۶ تیر ۱۳۹۷) دیوان برای رسیدگی به جنایت تجاوز صلاحیت یافته است. در نتیجه دیوان برای رسیدگی به جنایت تجاوزی که قبل از ۱۷ جولای ۲۰۱۸ صورت گرفته است، صلاحیت ندارد.

ائتلاف سعودی از مارس ۲۰۱۵ حملات مستمر، نظام‌مند و گسترده‌ای در قالب عملیات‌های موسوم به «طوفان قاطعیت» و «بازگشت امید» علیه یمن انجام داده است. براساس گزارش‌های متعدد دیده‌بان حقوق بشر و سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل در این حملات ده‌ها هزار غیرنظامی کشته شده‌اند. علیرغم هشدارهای بین‌المللی، در پنج سال جنگ یمن (از ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹) حملات ائتلاف سعودی به مراکز غیرنظامی از جمله بیمارستان‌ها، مدارس، مساجد، سیلوها، کارخانه‌ها، بازارها، مجالس ختم و عروسی، سدها، انبارهای دارو، نیروگاه‌های برق، ابنیه تاریخی و مراکز امدادی و درمانی متعلق به نهادهای بین‌المللی مانند پزشکان بدون مرز متوقف نشده است. حال آنکه موقعیت مکانی این مراکز به‌عنوان اماکن غیرنظامی به ائتلاف سعودی از سوی یمن و سازمان ملل اعلام شده است. نتیجه این حملات نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جمله اصل تفکیک در اهداف نظامی و غیرنظامی بوده است. تداوم این حملات نظام‌مند به‌همراه استفاده از سلاح‌های ممنوعه از جمله سلاح‌های شیمیایی، فسفوری و بمب‌های خوشه‌ای نشان می‌دهد که سران سعودی عمداً! برای نابودی مردم یمن به ارتکاب جرایم بین‌المللی دست زده‌اند. به‌طوری که براساس گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی از جمله یونیسف، آکسفام و برنامه جهانی غذا وابسته به سازمان ملل، عربستان سعودی با محاصره یمن، در این کشور

1 . International Criminal Court

برنامه‌ای را دنبال می‌کند که منجر به نابودی و زوال جسمی مردم این کشور می‌شود. بدین ترتیب به نظر می‌رسد عناصر مادی و معنوی (قصد خاص) نسل‌زدایی و جنایت علیه انسانیت در یمن توسط ائتلاف سعودی وجود دارد. ضمن اینکه صرف حمله به اهداف غیرنظامی، مصداق جنایت جنگی است.

لذا این سؤال مهم مطرح است که با فرض احراز حقوقی ارتکاب جنایات بین‌المللی عربستان سعودی در یمن، دیوان بین‌المللی کیفری چگونه می‌تواند درباره این جرایم بین‌المللی نقش‌آفرینی کند؟ آیا با توجه به عدم عضویت یمن و عربستان سعودی در دیوان بین‌المللی کیفری و از آنجا که صلاحیت دیوان، تکمیلی و بر مبنای رضایت کشورهاست، سازوکاری برای ورود دیوان به این موضوع وجود دارد؟ اهمیت بررسی این موضوع از جهت لزوم مقابله با جرایم بین‌المللی در قالب نظریه‌های مربوط به مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی)، تحقق عدالت کیفری، جلوگیری از بی‌کیفری سران و فرماندهان نظامی در حقوق بین‌الملل و تعقیب کیفری آمران جنایات بین‌المللی ارتكابی در یمن است.

۲. پیشینه پژوهش

در خصوص جنایات بین‌المللی شامل جنایت جنگی، تجاوز، نسل‌زدایی و جنایت علیه انسانیت و صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری مقالات متعددی نوشته شده است. از جمله می‌توان به مقالات «تعریف، عناصر و شروط اعمال صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری نسبت به جنایت تجاوز» حسین آقایی جنت‌مکان (۱۳۹۰)، «بررسی جنایت نسل‌کشی و جنایات بر ضد انسانیت در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی» ابراهیم بیگزاده (۱۳۷۷)، «مسئولیت کیفری مقامات عالی‌رتبه دولت‌ها در حقوق بین‌الملل» به‌آذین حسیبی (۱۳۸۳)، «مقایسه شدت جرم و مجازات جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی» ابراهیم بیگزاده و منا میرزاده (۱۳۹۴)، «جنایات جنگی در مناقشات مسلحانه غیر بین‌المللی، مطابق اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری» جمشید ممتاز (۱۳۷۹)، «قلمرو زمانی صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری» جواد طهماسبی (۱۳۸۶)، «صلاحیت تکمیلی و صلاحیت متقارن در اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری» آندره کلیپ (۱۳۸۴) و «بررسی کیفرشناختی جنایات بین‌المللی» حامد رحمانیان و حیدر پیری (۱۳۹۲) اشاره کرد.

همچنین می‌توان به کتاب «عنصر جنایات جنگی در اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری: منابع و تفسیر» که در سال ۲۰۰۳ توسط انتشارات دانشگاه کمبریج منتشر شده، اشاره کرد.

دورمن، دوسوالد و کولب نویسندگان این کتاب به سفارش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، به بررسی تفاسیر و اظهار نظرهایی که در جریان تدوین اساسنامه رم راجع به عناصر جنایات جنگی مطرح شده، پرداخته‌اند و تلاش کردند ابعاد صلاحیت دیوان در این موضوع را تبیین نمایند. این کتاب اطلاعات مفیدی راجع به دیدگاه‌های مختلف درباره عناصر جنایات جنگی و ویژگی‌های آن در اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری با هدف ارتقاء حقوق بین‌الملل بشردوستانه ارائه می‌دهد. کتاب «اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری: یک تفسیر» دیگر منبع مهمی است که توسط «آنتونیو کاسسه» قاضی مشهور بین‌المللی نوشته شده و در سال ۲۰۰۲ توسط دانشگاه آکسفورد منتشر گردیده است. کاسسه در این کتاب با بررسی سوابق دادگاه‌های بین‌المللی کیفری، به علل گنجانده شدن چهار جنایت بین‌المللی در اساسنامه و تفسیر عناصر عینی و معنوی آنها پرداخته است که از بُعد توسعه حقوق بین‌الملل کیفری و تفسیر دامنه صلاحیت دیوان اهمیت فراوانی دارد.

در مقالات و کتب مذکور به صلاحیت دیوان درباره جنایات بین‌المللی پرداخته شده است اما به‌صورت مصداقی ارتکاب جنایات بین‌المللی توسط عربستان سعودی در یمن و چگونگی تحقق عدالت کیفری در این خصوص، بررسی نشده است. با توجه به پیشینه پژوهش، نوآوری این مقاله از دو جنبه است:

اول، بررسی تطبیقی جنایات ارتكابی عربستان سعودی در یمن با اساسنامه رم و احراز عناصر عینی و ذهنی ارتكاب این جرایم؛

دوم، تشریح راهکارهای نقش‌آفرینی دیوان بین‌المللی کیفری برای مقابله با جنایات ارتكابی ائتلاف سعودی در یمن.

۳. چارچوب نظری

جامعه بشری از دیرباز در کنار جرائم خرد و کلان داخلی با جنایات بین‌المللی از قبیل جنایت جنگی، نسل‌زدایی و جنایت علیه انسانیت روبرو بوده است. حصول به عدالت کیفری و مقابله با بی‌کیفری آمران و عاملان جنایات بین‌المللی در قالب «مسئولیت کیفری بین‌المللی» مهم‌ترین هدف و آرمان حقوق بین‌الملل کیفری است. اما قاعده عرفی مصونیت کیفری بین‌المللی دولت‌ها به‌عنوان مانعی جدی در این روند، مطرح شده است. نظریات مربوط به مسئولیت کیفری بین‌المللی از دو بُعد اشخاص حقیقی و حقوقی در طول سده بیستم توسعه پیدا کرده‌اند.

نظریه «مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی)» در اوائل قرن بیستم به تدریج به رسمیت شناخته و وارد حقوق بین‌الملل کیفری شد. مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی یک اصل کلی حقوقی است و این مسئله که افراد به‌عنوان یکی از تابعان «حقوق بین‌الملل کیفری» در قبال نقض قواعد حقوق بین‌الملل بشر و بشردوستانه، مسئول بوده و به موجب این اصل، هر شخص حقیقی از نظر کیفری باید پاسخگو باشد، پذیرفته شده است (Brownlie, 1998: 656). شخص حقیقی فارغ از جایگاه حقوقی خود در صورت داشتن عنصر معنوی لازم جرم اعم از عمد، بی‌اعتنایی یا غفلت، مسئول شناخته می‌شود (آقائی جنت‌مکان، ۱۳۸۶: ۱۵).

در قالب نظریه «مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی)» در ارتکاب جنایات بین‌المللی با دو دسته اشخاص حقیقی مسئول مواجهیم. اول، همان نظامیانی که مستقیماً مرتکب قتل و جنایت شده‌اند و دوم، سردمداران که مجموعه اعمال ارتکاب‌یافته توسط نظامیان تحت امر آنها، یک جنایت خاص بین‌المللی مانند نسل‌زدایی یا جنایت علیه بشریت یا جنایت جنگی را شکل می‌دهد. دسته اخیر را افرادی مانند سران، وزیر جنگ و فرماندهان عالی‌رتبه ارتش تشکیل می‌دهند که به‌موجب اصل مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی و برخی رویه‌های قضایی بین‌المللی، مستحق تحمل مجازات کیفری هستند (رحمانیان و پیری، ۱۳۹۲: ۴۴).

بر خلاف اشخاص حقیقی که تابعان حقوق بین‌الملل کیفری هستند، اشخاص حقوقی نظیر دولت‌ها از تعقیب کیفری بین‌المللی مصون هستند. حقوق بین‌الملل کیفری به‌وضوح اشخاص حقیقی را از نظر کیفری مسئول می‌داند، با این حال این مفهوم هنوز درباره دولت‌ها اجرا نمی‌شود. مکتب کلاسیک حقوق بین‌الملل معتقد است که تنها افراد وابسته به شخصیت حقوقی یا دولت مرتکب جرم می‌شوند، نه خود شخصیت حقوقی یا دولت. به همین دلیل در دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو و تحت تأثیر نظریه «نفی مسئولیت کیفری بین‌المللی دولت‌ها»، منحصرأ افراد محاکمه و مجازات شدند نه دولت یا حاکمیت. حتی در ماده ۱۰ کنوانسیون ملل متحد علیه جرائم سازمان‌یافته فراملی موسوم به کنوانسیون پالرمو نیز که در ۱۵ نوامبر ۲۰۰۰ با قطعنامه مجمع عمومی به تصویب رسید، علیرغم پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، از مسئولیت کیفری دولت‌ها ذکری به میان نیامده است (United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2000, para 10).

مصونیت دولت‌ها از نظر کمیسیون حقوق بین‌الملل به‌عنوان یک قاعده بنیادین پذیرفته شده است اما در سیر تحول حقوق بین‌الملل و با تأسیس دیوان بین‌المللی کیفری، بین مصونیت

دولت‌ها و مصونیت کیفری سران دولت‌ها تمایز ایجاد شده است. برخی از نظریه‌پردازان با انتقاد از انفکاک مصونیت دولت و مصونیت مقامات، معتقدند مصونیت دولت یک اصل است که نمی‌توان آن را میان دولت و افراد تقسیم کرد، چرا که این تقسیم‌بندی باعث می‌شود دولت‌ها به بهانه عملکرد افراد، از بار مسئولیت نهادهای خود شانه خالی کنند (Weatherall, 2015).

در هر حال با توجه به مصونیت کیفری دولت‌ها در حقوق بین‌الملل، مطابق ماده ۲۵ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، دیوان تنها درباره جرایم «اشخاص حقیقی» صلاحیت رسیدگی خواهد داشت و صلاحیت آن برای رسیدگی به جرایم «اشخاص حقوقی» نفی شده است (شریعت‌باقری، ۱۳۸۸: ۳۳). بدین ترتیب از دید حقوق بین‌الملل کیفری دولت عربستان سعودی به دلیل ارتکاب جنایات بین‌المللی نمی‌تواند تحت تعقیب کیفری قرار بگیرد، اما سران و فرماندهان نظامی آن به دلیل نقش آمریت در این جنایات می‌توانند تحت تعقیب کیفری قرار بگیرند. دیوان بین‌المللی کیفری با این هدف تأسیس شده که تعقیب مؤثر مرتکبان جنایات سنگین حقوق بشری و بشردوستانه میسر و به بی‌کیفری آنها پایان داده شود. لذا نقش‌آفرینی دیوان برای تعقیب کیفری آمران جنایات ارتكابی بین‌المللی در یمن (جنایات جنگی، نسل‌زدایی، جنایت علیه انسانیت و تجاوز) اهمیت دارد.

۴. جنایت جنگی عربستان سعودی در یمن

جنایت جنگی^۱، جنایتی است که ارتکاب آن در درگیری‌های مسلحانه موجب نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی^۲ می‌شود و ناظر بر نقض فاحش قاعد عرفی یا معاهده‌ای ناظر بر حقوق بشردوستانه بین‌المللی است. جرایم جنگی قدمتی طولانی‌تر از سایر جرایم بین‌المللی دارند، از این‌رو حقوق بین‌الملل عرفی مقدم بر حقوق بین‌الملل معاهداتی، اعمال ارتكابی در حین مخاصمات مسلحانه را جرم‌انگاری کرده است. اما، ورود این دسته از جرایم به عرصه حقوق بین‌الملل معاهداتی، از طریق معاهدات ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ لاهه و کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو در سال ۱۹۴۹ و پروتکل‌های الحاقی آنها در سال ۱۹۷۷ بوده است. بالندگی آن نیز با تصویب اساسنامه رم در سال ۱۹۹۸ رخ داد.

1. war crimes

2. International humanitarian law (IHL)

جرایم جنگی را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد. گروه اول مواردی است که می‌تواند تحت عنوان تخلفات مهم از کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ مطرح شود. گروه دوم از جرایم جنگی، شامل تخلفات مهم از ماده ۳ مشترک بین کنوانسیون‌های ژنو و تخلفات مهم دیگر از قواعد و عرف‌های قابل اجرا در منازعات مسلحانه غیر بین‌المللی است (شریعت باقری، ۱۳۸۸: ۱۱۴). براساس ماده ۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، دیوان در مورد جنایات جنگی صلاحیت دارد. به‌ویژه هنگامی که در قالب یک برنامه یا سیاست عمومی یا در قالب ارتکاب گسترده چنین جرایمی صورت گرفته باشد. در این ماده مواردی مانند قتل عمد، وارد آوردن رنج شدید یا آسیب جدی به بدن یا سلامت افراد، اخراج، حملات عمدی علیه غیرنظامیان با قصد حمله علیه آنان، حملات عمدی به سوی اهداف غیرنظامی، بمباران شهرها و روستاهایی که هدف نظامی نیستند، استفاده از گلوله‌هایی که به راحتی در بدن انسان منبسط یا مسطح می‌شوند و... به‌عنوان «عناصر مادی» جنایت جنگی محسوب شده‌اند (Rome Statute, 2002: Art.8).

بررسی تطبیقی جنایات عربستان سعودی در یمن با اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری نشان می‌دهد که بسیاری از اقدامات سعودی در یمن مصداق بارز جنایت جنگی هستند. از جمله جنایات جنگی ارتكابی ائتلاف سعودی، کشتار غیرنظامیان از جمله کودکان و زنان و حمله به سیلوهای گندم، تخریب بیمارستان‌ها و انبارهای دارو، ممانعت از رسیدن کمک‌های دارویی و پزشکی، حمله به زیرساخت‌های غیرنظامی از جمله نیروگاه برق صنعا و تنها نیروگاه برق استان صعده و حمله به فرودگاه صنعا و همچنین استفاده از سلاح‌های ممنوعه علیه مردم یمن از جمله سلاح‌های شیمیایی، فسفری و بمب‌های خوشه‌ای ساخت امریکا است. سران و فرماندهان نظامی عربستان سعودی با علم به اینکه جنایتی (تجاوزی) در حال ارتکاب است به این اقدامات دست زده‌اند. برای تبیین موضوع، ابتدا عناصر مادی جنایت جنگی مصرح در ماده ۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری به تفکیک ذکر و در کنار آن به صورت تطبیقی به مصادیق این جنایت در جریان تجاوز عربستان سعودی به یمن اشاره می‌شود.

– «بند الف و ب ماده ۸ اساسنامه»: کشتار عمدی و هدایت عمدی حملات بر ضد مردم غیرنظامی در کلیت آن یا برضد افراد غیرنظامی که مشارکت مستقیم در مخاصمات ندارند و حمله یا بمباران شهرها، روستاها، مناطق مسکونی یا ساختمان‌هایی که بی‌دفاع بوده و اهداف نظامی نیستند با هر وسیله‌ای که باشد؛

یکی از وجوه تجاوز عربستان سعودی به یمن، بمباران عمدی مجالس عروسی و ختم، بمباران بازار و مراکز خرید و مجالسی است که به مناسبت‌های ملی و مذهبی تشکیل شده‌اند. موارد متعددی از حملات جنگنده‌های سعودی به منازل و اماکن غیرنظامی وجود دارد که بر اثر آن صدها زن و کودک یمنی شهید شده‌اند. به‌عنوان نمونه، دوم اردیبهشت ۱۳۹۷ جنگنده‌های متجاوز سعودی در دو حمله متوالی به روستای الرافه واقع در منطقه بنی قیس استان حجه یمن یک مراسم عروسی را هدف قرار داده و ۳۳ تن از شهروندان یمنی را به شهادت رسانده و ۶۳ نفر را مجروح کردند که ۴۰ نفر از مجروحان کودک بودند. به گفته سخنگوی وزارت بهداشت استان حجه، جنگنده‌های سعودی پس از بمباران، با ادامه پرواز در منطقه بنی قیس، مانع رسیدن خودروهای آمبولانس و افزایش شمار شهدا شده‌اند (Guardian, 2018).

سازمان پزشکان بدون مرز با بیان اینکه هیچ یک از زخمی‌های مراسم عروسی در استان حجه یمن مسلح نبوده یا لباس نظامی به تن نداشتند، حمله به این مراسم توسط ائتلاف سعودی به رهبری عربستان را وحشتناک و نقض فاحش حقوق بشردوستانه خواند. همچنین در حمله جنگنده‌های ائتلاف سعودی به منطقه «فج عطان» واقع در جنوب یمن، ۱۴ غیرنظامی یمنی از جمله ۵ کودک کشته شدند. در حمله دیگر جنگنده‌های ائتلاف سعودی به بازاری در استان صعده در یمن، حداقل ۲۱ نفر شهید و ۹ تن دیگر زخمی شدند. جنایت سعودی‌ها علیه غیرنظامیان در استان‌های مختلف یمن به‌ویژه صعده به‌طور روزانه همچنان ادامه دارد تا جایی که براساس آمار موسسه غیر دولتی «گردآوری اطلاعات مکانی و رخدادهای درگیری‌های مسلحانه»^۱ از سال ۲۰۱۵ تا ژوئن ۲۰۱۹ در جنگ یمن حداقل ۹۱ هزار و ۶۰۰ نفر کشته شده‌اند که این رقم شامل افرادی که بر اثر فجایع انسانی ناشی از جنگ، به‌ویژه قحطی، جان‌شان را از دست داده‌اند، نمی‌شود (MAGDY, 2019).

وزارت حقوق بشر یمن اردیبهشت ۹۷ در گزارشی اعلام کرد که از زمان آغاز تجاوز هوایی ائتلاف سعودی به یمن از سال ۲۰۱۵ تا مارس ۲۰۱۸ م ۳۸۵۰۰ غیرنظامی جان خود را از دست داده‌اند. تجاوز عربستان سعودی به یمن به‌طور غیرمستقیم موجب مرگ حدود ۳۰۰ هزار نفر در یمن شده است. به‌طوری که ۲۴۷ هزار کودک در یمن به‌دلیل سوء تغذیه شدید و ۱۷ هزار نفر نیز به‌دلیل عدم توانایی برای خروج از این کشور و درمان بیماری جان خود را از دست داده‌اند. مقامات ذیربط سازمان ملل نیز به کشتار عمدی مردم یمن اشاره کرده‌اند. «زید بن رعد»، کمیسر

1. The Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED)

عالی حقوق بشر سازمان ملل گفت که حملات ائتلاف متجاوز سعودی، همچنان دلیل اصلی کشته شدن غیرنظامیان در یمن است. سازمان دیده بان حقوق بشر به همراه ۵۶ سازمان غیردولتی و بین المللی در درخواست خود به نمایندگان کشورهای عضو و ناظر شورای حقوق بشر سازمان ملل، خواهان تحقیقات بین المللی مستقل درباره جنایات ارتكابی در یمن شدند (Yemen Events, 2018).

– «بند ب ماده ۸ اساسنامه» مقرر کرده است: «هدایت عمدی حملات بر ضد اهداف غیرنظامی، هدایت عمدی حملات بر ضد ساختمان‌هایی که برای مقاصد مذهبی، آموزشی، هنری، علمی یا خیریه اختصاص یافته و حمله به آثار تاریخی، بیمارستان‌ها و مکان‌های تجمع بیماران و زخمی‌ها مشروط بر آن که آن مکان‌ها اهداف نظامی نباشند، مصداق جنایت جنگی است».

براساس اصول حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی، اماکن درمانی مانند بیمارستان‌ها، اماکن مذهبی و تاریخی و تأسیسات زیربنایی کشورها، مصون از حمله و تخریب هستند و طرف مرتکب، مشمول جرایم جنگی می‌شود. براساس بند دوم ماده ۵۲ پروتکل الحاقی اول، حمله‌ها منحصرأ باید به هدف‌های نظامی محصور شوند. هدف‌های نظامی به اموالی محدود می‌شود که ماهیت محل، هدف، یا کاربرد آنها سهم مؤثری در عملیات نظامی داشته و تخریب کلی یا جزئی، تصرف یا از کار انداختن آنها در شرایط زمانی موجود، یک مزیت نظامی معین محسوب شود. بنابراین باید به دو شاخصی که برای تشخیص اهداف نظامی وجود دارد، توجه داشت. اول، سهم و تأثیر اهداف نظامی و دوم، مزیت نظامی که حاصل می‌شود (Cassese, 2002: 196). این در شرایطی است که عربستان سعودی در جنگ یمن به مساجد، اماکن مذهبی و تاریخی و موزه‌ها که هدف نظامی نیستند، حمله و آنها را تخریب کرده است. سازمان دیده بان حقوق بشر اعلام کرده است «جنگنده‌های ائتلاف، هیچ تفاوتی میان اهداف نظامی و غیرنظامی قائل نیستند» (HRW, 2018).

روزنامه گاردین در شماره روز ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۶م، در گزارشی براساس یافته‌های گروه تحقیق خود نوشت که از هر سه حمله عربستان سعودی، یک حمله به مناطق غیرنظامی یمن شامل مدارس، بیمارستان‌ها، بازارها، مساجد و زیرساخت‌های اقتصادی انجام می‌شود. از مارس ۲۰۱۵ تا اوت ۲۰۱۶ بیش از ۸۶۰۰ حمله هوایی علیه یمن انجام شد که ۳۵۷۷ حمله به مناطق نظامی، ۳۱۵۸ حمله به مناطق غیرنظامی و ۱۸۸۲ حمله نیز به مناطقی انجام شد که مشخص

نیست نظامی یا غیرنظامی است. نکته مهم در جنگ عربستان سعودی علیه یمن این است که مناطق و اماکن غیرنظامی به‌خصوص زیرساخت‌های بهداشتی و آموزشی بارها هدف بمباران جنگنده‌های سعودی قرار گرفتند؛ به‌نحوی که حدود ۸۰ درصد از زیرساخت‌های شهری مناطق مختلف یمن در جنگ از بین رفته است (MacAskill and Torpey, 2016).

– «بند ب ماده ۸ اساسنامه» در مورد حمله به مراکز آموزشی است. جنگنده‌های عربستان سعودی بارها مدارس مناطق مختلف یمن را در حالی که هدف نظامی نبوده‌اند، هدف قرار دادند. برای مثال این جنگنده‌ها دهم ژانویه ۲۰۱۷ به مدرسه‌ای در منطقه «نهم» در صناعه حمله و ۸ دانش‌آموز یمنی را شهید و ۱۵ دانش‌آموز را زخمی کردند. براساس گزارش سازمان‌های مدنی مستقل بعد از گذشت ۶۰۰ روز از تجاوز عربستان سعودی به یمن بیش از ۷۲۰ مدرسه و ۱۲۰ موسسه دانشگاهی و آموزشی تخریب شده است که بیانگر این است که عربستان سعودی اهداف نظامی و غیرنظامی را با هم هدف قرار می‌دهد (Fisk, 2016).

در مرداد ۹۷ (اوت ۲۰۱۸م) به‌دنبال حمله جنگنده‌های ائتلاف سعودی به اتوبوس دانش‌آموزان یمنی در شهر «ضحیان» در استان صعده که به کشته شدن ۵۱ دانش‌آموز انجامید، «الیزابت تروسیل»^۱ سخنگوی دفتر حقوق بشر سازمان ملل اعلام کرد: «هر حمله‌ای که به شکل مستقیم غیرنظامیان و کسانی را هدف بگیرد که به‌صورت مستقیم در اقدامات جنگی مشارکت ندارند، یا هر حمله‌ای که متوجه اهداف غیرنظامی شود، در زمره جنایات جنگی است» (iuvmpress, 2018).

– «بند ب ماده ۸ اساسنامه» نیز حمله به آثار تاریخی را منع کرده است. در حالی که در تجاوز نظامی عربستان سعودی به یمن، آثار تاریخی یمن از این حملات مصون نمانده است. بخش اعظم سد تاریخی و سه هزار ساله «مأرب» و همچنین مسجد «امام عبدالرزاق بن همام» که در سال ۲۱۱ هجری در استان صنعا ساخته شده بود، در بمباران سعودی‌ها تخریب شده‌اند. همچنین بازار شهر صعده که تأسیس آن به قرن سوم هجری بازمی‌گردد در حملات سعودی‌ها تخریب شده است. قلعه تاریخی «صیره» در استان تاریخی عدن در جنوب یمن هم که در ساحل خلیج عدن قرار دارد و در قرن ۱۱ هجری بنا شده، در حملات سعودی‌ها از دریا و آسمان، و همچنین معبد «أوعال» در استان مأرب که تاریخ آن به دوره قبل از ورود اسلام به یمن بازمی‌گردد، تخریب شده‌اند. میزان بمباران آثار تاریخی به حدی رسید که سازمان علمی، فرهنگی

1 . Elizabeth Trussell

و تربیتی ملل متحد (UNESCO) با صدور بیانیه‌ای ضمن محکوم کردن تخریب آثار باستانی و میراث فرهنگی منحصر به فرد یمن در جریان حملات عربستان سعودی به این کشور، اعلام کرد: «بمباران‌های گسترده در یمن خسارات جدی به شهر قدیمی صنعا پایتخت یمن که در زمره آثار فرهنگی و باستانی جهان قرار دارد، وارد آورده است» (Passey, 2018: 18).

اداره کل موزه‌ها و آثار باستانی یمن نیز اعلام کرد حملات عربستان سعودی به آن کشور موجب تخریب بیش از دو هزار اثر تاریخی و ده‌ها موزه یمن شده است. مهند السیانی سرپرست اداره موزه‌ها و بناهای تاریخی یمن گفت: «این اداره فهرست مراکز تاریخی و فرهنگی این کشور را برای عربستان فرستاده است اما با این وجود ریاض به حملات به این مراکز ادامه می‌دهد» (Ibid).

– «بند ب ماده ۸ اساسنامه» نیز در مورد حمله به بیمارستان‌ها است. سازمان بهداشت جهانی در فوریه ۲۰۱۷م در گزارشی اعلام کرد که در اثر جنگ، ۲۷۴ مرکز درمانی یمن از کار افتاده شده و تنها ۴۵ درصد از امکانات پزشکی این کشور قابل استفاده است. گسترش بیماری‌های واگیردار مانند وبا و تیفوس یکی از تبعات حملات رژیم سعودی به بیمارستان‌ها و مراکز درمانی است. «عبدالحمید الکحلانی» سخنگوی وزارت بهداشت عمومی یمن با اشاره به ویرانی ۴۱۴ ساختمان و مرکز بهداشتی در نتیجه حملات متجاوزان سعودی، بمباران روزانه مناطق مختلف این کشور در کنار محاصره زمینی و دریایی را علت گسترش بیماری وبا و فروپاشی نظام بهداشتی در یمن دانسته و بر محاکمه و مجازات عاملان این جنایت جنگی تأکید کرده است. در جریان جنگ یمن نه تنها بیمارستان‌های این کشور از بمباران جنگنده‌های ائتلاف سعودی در امان نبوده است بلکه مراکز درمانی و انبارهای دارو وابسته به نهادهای بین‌المللی از جمله انبار دارو و مرکز معالجه بیماری وبا وابسته به سازمان پزشکان بدون مرز در شهر عبس یمن علیرغم اعلام موقعیت آن به ائتلاف سعودی، بمباران شدند (Doctorswithoutborders, 2018).

– «بند ب ماده ۸ اساسنامه» انجام عمدی حمله‌ای را با علم به این که چنین حمله‌ای باعث تلفات جانی یا آسیب به غیرنظامیان یا خسارت به اهداف غیرنظامی یا آسیب گسترده، دراز مدت و شدید به محیط‌زیست خواهد شد و آشکارا درباره مجموعه فایده نظامی ملموس و مستقیم مورد انتظار از آن بیش از اندازه است، منع کرده است. اما عربستان سعودی در حملات به یمن علاوه بر بمباران شهرها، روستاها و مناطق غیرنظامی، به تأسیسات غیرنظامی نیز حمله کرده است که نقض آشکار کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو بوده و

علاوه بر صدمات انسانی، صدمات زیست‌محیطی نیز دارند. سد مارب یکی از مهم‌ترین اماکن زیست‌محیطی یمن است که توسط جنگنده‌های سعودی بمباران شده و مصداق بارز جنایت جنگی به دلیل تخریب گسترده، شدید و طولانی‌مدت محیط‌زیست و همچنین نقض اصل تفکیک و نقض ممنوعیت حمله به تأسیسات حاوی نیروهای خطرناک مصرح در ماده ۵۶ پروتکل شماره یک الحاقی به کنوانسیون‌های ژنو است. سد مارب نه هدف نظامی بود و نه برای اهداف نظامی به کار برده می‌شد. بلکه هدف عربستان سعودی از این حمله از بین بردن آب آشامیدنی مردم و به قحطی کشاندن آن‌ها بود. حمله جنگنده‌های سعودی به سد مارب همچنین نقض معاهده ۱۹۵۴ لاهه در مورد حفاظت از میراث فرهنگی در زمان جنگ بود. چرا که این سد از مهم‌ترین آثار تاریخی باقیمانده از قرن هشتم پیش از میلاد است که با ۵۷۷ متر طول و ۹۱۵ متر عرض از با ارزش‌ترین آثار باستانی یمن به شمار می‌رود. مجمع عمومی کنفرانس نمایندگان کشورهای حوزه آسیا و اقیانوسیه پیرامون محیط‌زیست و توسعه در بیانیه‌ای، نگرانی شدید خود را درباره اقدامات عمدی انسانی برای تخریب محیط‌زیست و تأثیر گسترده اینگونه تخریب‌ها بر زیرساخت‌های حیاطی منطقه آسیا و اقیانوسیه و سایر مناطق جهان به‌ویژه در یمن، سوریه، عراق و فلسطین، ابراز کردند (UNEP, 2019).

– «بند ب ماده ۸ اساسنامه» در مورد اقدام دولت اشغالگر، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، برای انتقال بخش‌هایی از جمعیت غیر نظامی‌اش به سرزمینی که اشغال می‌کند، یا تبعید یا انتقال تمام یا بخش‌هایی از جمعیت سرزمین اشغالی در داخل یا به خارج این سرزمین؛ و تبعید یا انتقال یا حبس غیرقانونی است.

براساس سند عناصر تشکیل دهنده جرایم بین‌المللی، جرم اخراج یا جابجایی جمعیت توسط نیروی اشغال‌گر، زمانی اتفاق می‌افتد که مرتکب به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بخشی از جمعیت خود را به سرزمین اشغال شده منتقل کرده و یا تمام یا بخشی از جمعیت سرزمین اشغال شده را در داخل یا خارج از سرزمین، اخراج یا جابجا کرده باشد. منظور از انتقال غیرمستقیم این است که صرف اجبار مادی و فیزیکی برای انتقال جمعیت غیرنظامی نیروی اشغال‌گر به سرزمین اشغالی، نیاز نیست، بلکه صرف عمل تحریک‌آمیز یا ایجاد تسهیلات نیز ممکن است تحت شمول این جرم جنگی قرار بگیرد (Dormann et al, 2003).

حملات هوایی ائتلاف به سرکردگی عربستان سعودی در یمن موجب جابجایی و آوارگی بخشی از جمعیت این کشور شده است که مشمول این بند جنایات جنگی می‌شود. نیروهای

وابسته به منصورهادی که توسط عربستان سعودی حمایت می‌شوند، یمنی‌هایی را که عمدتاً ساکن مناطق «المنصوره» و «حی ریمی»^۱ هستند، به خاطر وابستگی به مناطق شمالی دستگیر و به استان تعز که در کنترل جنبش مردمی انصارالله قرار دارد، اخراج کردند. اشغال جزیره یمنی سقطرا^۲ توسط امارات و تلاش برای انتقال تجزیه‌طلبان یمنی و اخراج جمعیت بومی آن نیز در این زمینه قابل ارزیابی است (Yemen in Focus, 2019).

درباره جرم تبعید یا انتقال یا حبس غیرقانونی، رجوع به آراء دادگاه‌های کیفری پیشین، منظور تدوین‌کنندگان اساسنامه را روشن می‌سازد. «دیوان بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق»^۳ در پرونده «رادیسلاف کریستیچ»^۴ مقرر داشت که در حقوق بین‌الملل عرفی، تبعید به معنی انتقال دادن به مرزهای خارج از کشور است. در حالی که انتقال اجباری به معنی جابجایی افراد در داخل کشور است (ICTY, 2001). اخراج و کوچ اجباری هر دو متضمن تخلیه اجباری و غیر قانونی افراد از سرزمین محل اقامت‌شان است (کسسه، ۱۳۸۷: ۹۲). کوچ اجباری با حمله نظامی عربستان سعودی در یمن به‌وقوع پیوسته است. در نتیجه قحطی و عملیات جنگی، بیش از ۴,۳ میلیون یمنی به نقاط امن داخل کشور فرار کردند و تبدیل به «مهاجران داخلی»^۵ شدند. بسیاری از یمنی‌هایی که از این کشور گریخته‌اند به عمان، سومالی، جیبوتی، اتیوپی و سودان پناه بردند. در صورت تشدید فاجعه بشردوستانه، میلیون‌ها پناهنده از کشور خارج می‌شوند و از طریق مسیرهای تجربه‌شده اریتره، اتیوپی و لیبی، مقدمات سفر خود را به اروپا هموار خواهند کرد (Unrefugees, 2018).

- «بند ب ماده ۸ اساسنامه»: به کار بردن سم یا سلاح‌های سمی؛ استفاده از گلوله‌هایی که به آسانی در بدن انسان منبسط یا پخش می‌شود، مانند گلوله‌هایی که دارای پوسته سختی هستند که تمام هسته را نمی‌پوشاند یا آن که شکاف‌هایی روی پوسته ایجاد شده است؛ به کار بردن سلاح‌ها، پرتابه‌ها و مواد و روش‌های جنگی که دارای خاصیت آسیب‌رسانی بیش از حد یا موجب رنج غیرلازم می‌شوند یا آنکه ذاتاً بدون تمیز و تفکیک [اهداف] و مغایر حقوق بین‌الملل منازعات مسلحانه هستند؛

1. Hey Reymi

2. Socotra

3. ICTY

4. Radislav Kristic

5. Domestic immigrants

مشروط بر آنکه این سلاح‌ها موضوع منع جامع بوده و از طریق اصلاحیه‌ای مطابق مقررات مربوط در مواد ۱۲۱ و ۱۲۳ در ضمیمه الحاقی به این اساسنامه درج شوند. در یمن به اذعان نهادهای بین‌المللی همچون سازمان بین‌المللی دیده‌بان حقوق بشر و کمیساریای عالی آن، ائتلاف سعودی از بمب‌های خوشه‌ای استفاده کرده است که توسط امریکا، فرانسه و انگلستان به عربستان سعودی اهداء می‌شوند. 250 نفر از اعضای یک انجمن برخاسته از محافل سیاسی، فرهنگی و دانشگاهی در مناطق مختلف جهان در نامه‌ای به سران این کشور که در روزنامه لوموند فرانسه چاپ شد، بحران یمن را «بدترین فاجعه انسانی حال حاضر جهان» خوانده و از سران این سه کشور خواستند به حمایت‌های تسلیحاتی از عربستان پایان دهند. شورای حقوق بشر سازمان ملل در ۴ سپتامبر ۲۰۱۹ اعلام کرد که یک هیات کارشناسی سازمان ملل فهرستی از بیش از ۱۶۰ نفر از نظامیان و سیاستمداران سعودی، اماراتی و یمنی را که به جنایت جنگی متهم هستند، تهیه کرده است و امریکا، فرانسه و انگلستان نیز به دلیل فروش سلاح به آنها، ممکن است به همدستی در ارتکاب جنایت جنگی متهم شوند. در پاراگراف ۵۷ این گزارش تأکید شده است که یمن و بیشتر اعضای ائتلاف از جمله عربستان سعودی و امارات متحده عربی عضو اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری نیستند. با این وجود، اصل مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی) برای جنایات جنگی توسط حقوق بین‌المللی عرفی به رسمیت شناخته شده است (Human Right Council Report, 2019: Para. 57).

استفاده از روش‌های جنگی که باعث ورود آسیب بیش از اندازه و یا درد و رنج غیرضروری می‌شوند، طبق حقوق بین‌الملل عرفی ممنوع است. قسمت دوم ماده ۳۵ پروتکل الحاقی اول ژنو، استفاده از سلاح‌ها، پرتابه‌ها، مواد و روش‌های جنگی را که بنا به ماهیت‌شان آسیب بیش از حد یا رنج غیر ضروری ایجاد می‌کنند را ممنوع اعلام کرده است. ماده ۴۸ و بندهای چهارم و پنجم ماده ۵۱ همین پروتکل نیز اعلام می‌کنند که طرفین درگیری باید به موجب حقوق مختصمات مسلحانه، جمعیت غیرنظامی را از رزمندگان (اهداف غیرنظامی را از اهداف نظامی) جدا کنند (سیدزاده ثانی و فرهادی‌آلاشتی، ۱۳۹۳).

دستور فرماندهان ائتلاف سعودی برای استفاده از بمب‌های غیرمتعارف مانند بمب‌های خوشه‌ای یکی از مصادیق جرایم جنگی مذکور است. سازمان بین‌المللی دیده‌بان حقوق بشر در گزارشی اعلام کرد که عربستان سعودی در جنگ یمن و در بمباران استان‌های عمران، الحدیده، صنعا و صعده، از بمب خوشه‌ای استفاده کرده است. علی عبدالله صالح، رئیس‌جمهور سابق یمن

فاش کرد که ائتلاف عربی به رهبری عربستان سعودی با استفاده از سلاح‌های ممنوعه بین‌المللی عامل انتشار وبا در یمن است. عربستان با به کارگیری سلاح‌های مخرب مانند بمب‌های خوشه‌ای و بمب‌های «ترموباریک» (گرما فشاری) با قدرت انفجاری بسیار زیاد آثار زیانباری برای مردم یمن به جا می‌گذارد (Atribune, July 09, 2017).

– موضوع «بند ب ماده ۸ اساسنامه» ممنوعیت تحمیل گرسنگی به غیرنظامیان به‌عنوان روش جنگی، با محروم کردن آنان از موادی که برای بقایشان ضروری است، از جمله جلوگیری خودسرانه از رسیدن کمک‌های امدادی پیش‌بینی شده در کنوانسیون‌های ژنو است.

هرگاه مرتکب، غیرنظامیان را از موادی که حیاتشان وابسته به آن است محروم نماید و یا قصد گرسنه نگه داشتن آنان را به‌عنوان روشی جنگی داشته باشد، مرتکب «جرم گرسنگی دادن» شده است. اساسنامه دیوان به تبعیت از ماده ۵۴ پروتکل الحاقی اول ژنو، گرسنگی دادن به غیرنظامیان، به‌عنوان یک اسلوب جنگی را ممنوع و جرم‌انگاری کرده است. بند ۲ ماده ۵۴ همین پروتکل نیز گرسنه نگه داشتن از طریق محروم کردن غیرنظامیان را از موادی که برای بقایشان ضروری است ممنوع کرده است. کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در تفسیری که برای تبیین مواد پروتکل الحاقی اول ارائه نمود، در ذیل این ماده بیان داشت که گرسنگی دادن با همان مفهوم معمولی تعریف و توسط هرکسی فهمیده می‌شود (Schmitt, 2010).

قربانیان این جرم غیرنظامیان هستند. بنابراین هرگاه نیروهای دشمن مزارع و باغ‌هایی را که منبع تغذیه نیروهای طرف مقابل هستند از بین ببرند، مرتکب این جرم نخواهند شد. اما هرگاه اعمال مذکور را در همان منطقه با هدف از بین بردن غیرنظامیان ساکن در آن انجام دهند، محکوم به ارتکاب این جرم خواهند شد. عمل مذکور می‌تواند در صورت داشتن سایر شرایط جنایت علیه انسانیت، مصداق نابودسازی^۱، آپارتاید^۲ و اعمال غیرانسانی دیگر با خصوصیات مشابه که عمداً موجب رنج عظیم یا صدمه شدید به جسم یا سلامت روحی جسمی می‌شود نیز باشد (سیدزاده ثانی و فرهادی‌آلاشتی، ۱۳۹۳).

عربستان سعودی در جنگ یمن به اقدامات متعددی دست زده است که مصداق به قحطی کشاندن مردم یمن و استفاده از آن به‌عنوان روش جنگی است. حملات به تأسیسات آب

1. Extermination

2. The crime of apartheid

آشامیدنی، سیلوهای گندم، محاصره هوایی، دریایی و زمینی یمن و جلوگیری از ورود غذا و دارو، از جمله این اقدامات عربستان سعودی است که با ماده ۵۲، ۵۴ و ۵۶ پروتکل اول کنوانسیون ژنو مغایرت دارد. تحت تأثیر این اقدامات تعمدی عربستان سعودی، سازمان ملل می‌گوید که ۲۲،۲ میلیون نفر از مردم یمن نیاز فوری به مواد غذایی دارند که از این تعداد ۸،۴ میلیون نفر کودکان هستند. براساس گزارش صلیب‌سرخ بیش از ۸۰ درصد از جمعیت یمن از مشکلاتی مانند کمبود غذا، آب آشامیدنی سالم و مراقبت‌های بهداشتی رنج می‌برند (ICRC, 2018).

سازمان آکسفام^۱ با انتشار بیانیه‌ای در هزارمین روز جنگ علیه یمن هشدار داد «ساکنان یمن در نتیجه محاصره اعمال شده بر بنادر اصلی این کشور که آنها را از مواد غذایی، سوخت و دارو محروم کرده، سریع‌تر از هر زمان دیگری در آستانه خطر قحطی قرار دارند». آکسفام خطاب به ائتلاف سعودی اعلام کرد، به کار بردن سلاح «گرسنگی» در یمن دور از اخلاق و انسانیت است (freitag, 2017). دیوید بیزلی^۲ رئیس برنامه جهانی غذا، وابسته به سازمان ملل متحد^۳ با اشاره به حملات ائتلاف سعودی به یمن، این ائتلاف را متهم کرد که مانع ارسال و ارائه کمک‌های بشردوستانه به مردم یمن می‌شود که منجر به «بدترین فاجعه بشردوستانه جهان» شده است. آنتونیو گوتیرش دبیرکل سازمان ملل متحد نیز در سال ۲۰۱۷ اعلام کرد که یمن صحنه «بزرگترین حالت اضطراری (بحران) گرسنگی در جهان» است (news.UN, 2019). این وضعیت در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ تشدید شده است. براساس آمارهای سازمان‌های بین‌المللی، بیش از ۸۰ درصد ملت یمن به کمک‌های بشردوستانه نیاز دارند. ایجاد محدودیت در رسیدن کمک‌های بشردوستانه از سوی کشورهای همسایه و دیگر کشورها به یمن و بحرانی شدن اوضاع انسانی در این کشور، مصداقی از به قحطی کشاندن اجباری مردم یمن است.

۵. جنایت علیه انسانیت و جنایت نسل‌زدایی در یمن

جنایت علیه انسانیت و نسل‌زدایی می‌توانند هم در زمان صلح و هم در زمان جنگ ارتکاب یابند و اگر در زمان جنگ رخ دهند، می‌توانند تحت عنوان جنایت جنگی بررسی شوند. برخی از عناصر تشکیل دهنده جرایم جنایت جنگی مانند قتل و کشتار، شکنجه، تحمیل عمدی رنج شدید و

۱. آکسفام (Oxfam) نام یکی از بزرگترین سازمان‌های بین‌المللی امدادسانی برای ریشه‌کن کردن فقر، گرسنگی و بی‌عدالتی، متشکل از ۱۵ سازمان در ۹۸ کشور است. مؤسسه آکسفام در سال ۱۹۴۲ در دانشگاه آکسفورد در قالب یک کمیته امدادسانی برای مبارزه با قحطی توسط فعالان اجتماعی و دانشگاهیان آکسفورد تأسیس شد.

2. David Beasley

3. World Food Programme

صدمه جدی به بدن یا سلامت جسمی و روحی با جنایت علیه انسانیت و نسل‌زدایی، اشتراک دارند. بسیاری از مصادیقی که در سطور گذشته درباره جنایت جنگی عربستان سعودی در یمن مطرح شد، حاکی از آن است که عربستان سعودی در یمن مرتکب جنایت علیه انسانیت و نسل‌زدایی نیز شده است. این دو جنایت اگر در زمان جنگ صورت بگیرند می‌توانند تحت عنوان جنایت جنگی بررسی شوند.

جنایت علیه انسانیت، جنایتی است که علیه یک جمعیت غیرنظامی ارتکاب می‌یابد و می‌توان جدی‌ترین شکل آن را کشتار گروه‌های مردمی دانست که با نسل‌زدایی قرابت زیادی دارد. جنایات علیه انسانیت مفهومی وسیع‌تری از نسل‌زدایی دارد. در جنایت علیه انسانیت، لازم نیست که یک گروه خاص هدف قرار بگیرد، بلکه به‌طور کلی، یک جمعیت غیرنظامی شامل گروه‌های سیاسی، قومی، مذهبی و... ممکن است موضوع این جنایات واقع شوند. هر حمله گسترده یا سازمان‌یافته علیه غیرنظامیان، قتل افراد یک گروه، به بردگی گرفتن، تبعید یک جمعیت، تعقیب و آزار مداوم یک گروه به علل سیاسی، نژادی، ملی، قومی، فرهنگی، مذهبی و جنسیتی از مصادیق جرایم علیه انسانیت هستند (شریعت‌باقری، ۱۳۸۸: ۲۷). جنایات بر ضد انسانیت را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: الف- جنایات بر ضد تمامیت جسمی و روحی افراد؛ ب- جنایات بر ضد آزادی‌های افراد؛ ج- سایر اعمال ضد بشری (بیگزاده، ۱۳۷۷: ۸۷).

جنایات علیه انسانیت به موجب بند اول ماده ۷ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری تنها مشتمل بر جنایاتی از جمله «قتل؛ اخراج یا انتقال اجباری یک جمعیت، شکنجه، تجاوز جنسی، عقیم کردن اجباری، تعقیب و آزار مداوم هر گروه یا مجموعه مشخصی به علل سیاسی، نژادی، ملی، قومی، فرهنگی، مذهبی، جنسی و علل دیگر، جنایت آپارتاید، اعمال غیر انسانی مشابه دیگری که عمده به قصد ایجاد رنج عظیم یا صدمه شدید به جسم یا به سلامت روحی و جسمی صورت پذیرد» است که «به‌عنوان بخشی از یک حمله گسترده و نظام‌مند با هدف ضدیت با هر جمعیت غیرنظامی» ارتکاب می‌یابند (Cassese, 2002). این عناصر در کنار یکدیگر، شرایط تحقق این جنایت را تشکیل می‌دهند. از منظر عنصر معنوی جرم، برای اینکه بتوان متهمی را به دلیل ارتکاب جرم علیه انسانیت مجرم شناخت، لازم است ثابت شود قصد وصول به نتیجه‌ای خاص موجود بوده است.

در مورد متهمی که در مقام یک کارگزار نظام عمل می‌کند ضرورتی ندارد که وی کلیه آثار و عواقب خاص فعل سوء خویش را پیش‌بینی نماید، بلکه کافی است از اینکه فعل او ممکن است

موجب عواقب جدی برای مجنی‌علیه شود، آگاه باشد (کسسه، ۱۳۸۷: ۹۸). آنچه رژیم سعودی آگاهانه و عمدتاً در یمن انجام داده است، بسیاری از عناصر جنایت علیه انسانیت را شامل می‌شود. مطابق گزارشی که صندوق کودکان ملل متحد در ژانویه ۲۰۱۷م منتشر کرد، قبل از آغاز جنگ در مارس ۲۰۱۵م در یمن ۸۰۴ میلیون یمنی به مراقبت بهداشتی مناسب دسترسی نداشتند اما پس از حمله عربستان این آمار ۶۷ درصد رشد داشته است و به ۱۴۰۱ میلیون نفر رسید که تقریباً ۸۰۳ میلیون نفر از این تعداد، کودکان هستند. قبل از آغاز جنگ در مارس ۲۰۱۵ در یمن، ۱۳۰۴ میلیون یمنی به آب سالم دسترسی نداشتند اما پس از حمله عربستان سعودی، این آمار با ۴۴ درصد رشد به ۱۹۰۳ میلیون نفر رسید که تقریباً ۱۰۰۲ میلیون نفر آن کودکان هستند (UN news, 2017). این شرایط مصداق بارز «ریشه‌کن کردن، شامل تحمیل عمدی وضعیت خاصی از زندگی است از جمله محروم کردن از دسترسی به غذا و دارو که به‌منظور منهدم کردن بخشی از یک جمعیت برنامه‌ریزی می‌شود»، است که در ماده ۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان یکی از مصادیق جنایت علیه انسانیت آمده است.

بیش از پنج سال است که تجاوز وحشیانه به مردم یمن توسط ائتلاف سعودی و با همراهی امریکا، نه تنها زیرساخت‌های این کشور از جمله مدارس، بیمارستان‌ها، مزارع، کارخانه‌ها، شبکه‌های آبرسانی، گاز و برق، جاده‌ها و پل‌ها را ویران کرده، بلکه محاصره هوایی، زمینی و دریایی یمن، مانع امدادسانی به مردم این کشور شده است. این اقدامات «با علم» به حمله به جمعیت غیرنظامی صورت گرفته و در حال تکرار است و به این دلیل جنایت علیه انسانیت محسوب می‌شود.

به‌نوشته گاردین، عربستان سعودی با سهل‌انگاری کامل غرب مرتکب یکی از وحشتناک‌ترین جنایات علیه انسانیت شده است. مجرمان اصلی فاجعه انسانی در یمن، ولیعهد، محمد بن سلمان، وزیر جنگ و حاکم واقعی کشور است که توسط امریکا و رژیم صهیونیستی حمایت می‌شود. شکنجه یعنی وارد کردن عمدی و غیرقانونی درد و رنج شدید بدنی یا روحی بر شخصی که در بازداشت یا تحت سلطه متهم و یکی از عناصر مادی جنایت علیه انسانیت است. گزارش‌های متعددی از شکنجه یمنی‌های بازداشت شده و خشونت جنسی علیه آنها توسط عربستان سعودی و امارات منتشر شده است. ابعاد این موضوع به‌حدی است که کنگره امریکا خواهان تحقیقات شفاف درباره نقش این کشور در روند بازجویی از بازداشت‌شدگان در زندان‌های امارات و عربستان سعودی و هم‌پیمانانش در جنوب یمن شده است. ۱۸ زندان مخفی در جنوب

یمن وجود دارد که امارات و عربستان سعودی آن را اداره می‌کنند و بازداشت‌شدگان در معرض شدیدترین انواع شکنجه قرار می‌گیرند. آسوشیتدپرس براساس مصاحبه با شاهدان گزارش داده که افسران ارتش امارات متحده عربی صدها زن زندانی یمنی در زندان بیراحمد شهر عدن را شکنجه جنسی کرده‌اند. یک مأمور امنیتی پیشین امارات متحده عربی فاش کرد از تجاوز جنسی برای وادار کردن زندانی به همکاری و جاسوسی استفاده گسترده می‌شود. از صحنه تجاوز به زندانی فیلم گرفته می‌شود تا پس از آزادی با آنها همکاری کند (Associated Press, 2018).

ماده ۶ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، ایراد صدمه شدید به سلامت جسمی یا روحی اعضای یک گروه، قرار دادن عمدی یک گروه در معرض وضعیت زندگی نامناسبی که منتهی به زوال قوای جسمی کلی یا جزئی آن بشود و ... که به قصد نابود کردن تمام یا قسمتی از یک گروه ملی، قومی، نژادی و مذهبی صورت می‌گیرد را نسل‌زدایی می‌داند (Rome Art.6: Statute, 2002). یکی از مهم‌ترین نشانه‌های نسل‌زدایی و جنایت علیه انسانیت که در تعریف این جرایم نیز آمده، شمار کشته‌ها و زخمی‌ها است. برای تحقق جنایت لازم نیست که کل اعضای یک گروه کشته شوند بلکه کشته شدن بخشی از آنها که با قصد خاص نابودسازی انجام شده است، جنایت نسل‌زدایی محسوب می‌شود. عربستان سعودی نگاه فرقه‌ای تک‌بعدی به سیاست در منطقه غرب آسیا دارد و شیعیان را دشمن اولیه خود می‌داند. به همین دلیل عربستان با جنگ علیه یمن به کشتار مردم بی‌گناه این کشور به‌خصوص در مناطق شیعه‌نشین اقدام کرده است که مصداق بارز نسل‌کشی است. «مرکز قانونی حقوق و توسعه» مستقر در صنعا، پایتخت یمن، در فوریه ۲۰۱۷ با ارایه گزارشی از آمار کشتار غیرنظامیان در یمن بر اثر حملات ائتلاف سعودی، این آمارها را بیانگر ارتکاب جنایت نسل‌زدایی و جنایت علیه انسانیت خواند. ائتلاف سعودی با علم به اینکه محاصره یمن به قحطی و زوال قوای جسمی جامعه یمن منتهی می‌شود، از تحمیل قحطی به مردم یمن به‌عنوان سلاح غیرمستعار استفاده می‌کند. استمرار کشتار نظامیان و تداوم اقدامات ائتلاف سعودی برای محاصره و ایجاد قحطی در یمن نشان‌دهنده قصد ریاض برای حصول به نتیجه خاص و به معنای تحقق عناصر مادی و معنوی جنایت نسل‌زدایی و جنایت علیه انسانیت است.

براساس ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های ژنو، نهادهای بشردوستانه بی‌طرف می‌توانند خدمات خود را به طرفین درگیری ارائه دهند و هرگونه تأخیر یا محدودیت خودسرانه برای اقدامات بشردوستانه برخلاف قواعد بین‌المللی است. ائتلاف سعودی با محاصره یمن و ارتکاب جنایت

علیه انسانیت، باعث قحطی و محروم شدن بخش اعظمی از مردم یمن از دسترسی به غذا و دارو و تحمیل رنج عظیم و صدمه شدید به سلامت روحی و جسمی آنها شده و محاصره را ابزاری برای اجرای تحریم تسلیحاتی یمن می‌داند. اما قطعنامه ۲۲۱۶ شورای امنیت در سال ۲۰۱۵ از همه طرفین درخواست می‌کند تا روند ارائه کمک‌های بشردوستانه را تسهیل کنند (ICJ, 2018:17).

۶. جنگ یمن و جنایت تجاوز

در جریان مذاکرات نمایندگان کشورها درباره تصویب اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، علاوه بر مسئله تعریف «جنایت تجاوز»، در خصوص نحوه اعمال صلاحیت دیوان کیفری بر این جنایت، اختلافی عمده بروز کرد. کشورهای غربی و به‌ویژه اعضای دایم شورای امنیت با طرح انحصاری بودن مسئولیت شورای امنیت، شرط اصلی اعمال صلاحیت دیوان را احراز قبلی «عمل تجاوز» توسط این شورا می‌دانستند، ولی اکثریت کشورها مخالف این امر بودند. برخی بر این باورند که در صورت امتناع یا ناتوانی شورای امنیت از احراز عمل تجاوز، دیوان کیفری می‌تواند از مجمع عمومی درخواست بررسی وقوع «عمل تجاوز» را بکند. گروهی دیگر دیوان دادگستری را برای احراز عمل تجاوز صالح می‌دانند. اما گروه سومی هم هستند که اصولاً مسئولیت سیاسی شورای امنیت را از صلاحیت قضایی دیوان کیفری متمایز دانسته و شرط ضروری استقلال دیوان کیفری را احراز وقوع «عمل تجاوز» توسط خود این دیوان می‌دانند (شایگان‌فرد، ۱۳۸۷: ۲۶۳).

به موجب بند ۱ ماده ۵ اساسنامه، رسیدگی به جرم تجاوز در صلاحیت دیوان قرار گرفته است. اعمال صلاحیت دیوان در رسیدگی به جرم تجاوز، تا زمانی که جرم مزبور در کنفرانس بازنگری تعریف نشده است، معلق باقی خواهد ماند (شریعت‌باقری، ۱۳۸۸: ۶۹) در ۱۱ ژوئن ۲۰۱۰ نخستین کنفرانس بازنگری دیوان بین‌المللی کیفری در کامپالا، قطعنامه شماره ۶ را درخصوص تعریف جنایت تجاوز، عناصر آن و شروط اعمال صلاحیت دیوان با اجماع تصویب کرد. با وجود این، اعمال صلاحیت واقعی دیوان، به تصمیم کشورهای عضو بعد از اول ژانویه ۲۰۱۷ موکول شد. به‌این ترتیب دیوان تنها زمانی در مورد جنایت تجاوز اعمال صلاحیت خواهد کرد که این جنایت یک سال بعد از تصویب یا پذیرش اصلاحات توسط سی کشور عضو، ارتکاب یافته باشد (بند ۲ ماده ۱۵ مکرر) (آقایی جنت‌مکان، ۱۳۹۰: ۱۶۶). بدین ترتیب دیوان به تجاوزات بعد از ۱۷ جولای ۲۰۱۸ صلاحیت رسیدگی پیدا می‌کند ولی از آنجا که جنایت تجاوز در یمن از سال ۲۰۱۵ شروع شده است، براساس اساسنامه، مشمول صلاحیت دیوان نمی‌شود.

اقدامات عربستان سعودی در یمن به رهبری محمد بن سلمان ولیعهد و وزیر جنگ عربستان سعودی، حاکی از ارتکاب جنایت تجاوز توسط عربستان سعودی در یمن است. از همان ابتدای کنفرانس بازنگری اساسنامه دیوان در کامپالا، یک اجماع جدید شکل گرفت که جنایت تجاوز یک جرم مطلق رهبری است. به عبارت دیگر، اشخاصی که به اتهام جنایت تجاوز تحت تعقیب قرار می‌گیرند، رهبران و مقامات سیاسی، نظامی و حتی اقتصادی هستند (کیتیچایساری، ۱۳۸۷: ۱۶۵). در جنگ یمن و عملیات توفان قاطعیت و بازگشت امید، نقش اصلی بر عهده محمد بن سلمان بوده و حملات عمدی به مراکز غیرنظامی، بیمارستان، مدارس، سیلوها، کارخانه‌ها، بازار، مجالس ختم و عروسی با دستور مستقیم بن سلمان صورت گرفته است. به طوری که روزنامه گاردین از محمد بن سلمان با عنوان معمار جنگ یمن یاد کرده است. نیویورک تایمز نیز با بکار بردن عنوان «شاهزاده بی‌تجربه و تشنه قدرت» برای محمد بن سلمان تأکید کرد که وی نقش اصلی را در جنگ یمن ایفا می‌کند (Merat, 2019).

اگرچه دیوان برای رسیدگی به جنایات تجاوز که بعد از ۱۷ جولای ۲۰۱۸ ارتکاب می‌یابند، صلاحیت دارد، با وجود این حتی اگر چنین محدودیتی وجود نداشت، موانع متعدد دیگری وجود دارند و احتمال تعقیب کیفری محمد بن سلمان به‌عنوان مرتکب جنایت تجاوز در دادگاه بین‌المللی کیفری کم است. زیرا براساس توافقی که در کنفرانس بازنگری کامپالا درباره شرایط اعمال صلاحیت دیوان درباره جنایت تجاوز شد، دیوان در صورت ارجاع توسط یک دولت عضو، یا شروع به تحقیقات علی‌الرأس توسط دادستان دیوان و ارجاع شورای امنیت می‌تواند اعمال صلاحیت کند.

دیوان مطابق با ماده ۱۲ می‌تواند صلاحیت خود را درباره جنایت تجاوزی اعمال کند که از عمل تجاوزکارانه ارتكابی توسط یک دولت عضو ناشی شده باشد، مگر آن که آن دولت عضو سابقاً با رایه اعلامیه به دبیرخانه چنین صلاحیتی را نپذیرفته باشد. بنابراین در مورد ارجاع یک وضعیت تجاوزکارانه از سوی یک دولت عضو یا شروع به رسیدگی‌های علی‌الرأس به موجب ماده ۱۵، دیوان نمی‌تواند صلاحیت خود را به اتباع دولتی که عضو اساسنامه نیست یا اصلاحات مربوط به جنایت تجاوز را نپذیرفته است، اعمال کند. در این صورت اعمال صلاحیت دیوان درباره جنایت تجاوز کاملاً منوط به ارجاع شورای امنیت خواهد بود. یمن و عربستان سعودی عضو دیوان بین‌المللی کیفری نیستند، امریکا، انگلیس و دیگر حامیان عربستان سعودی در شورای امنیت نیز مخالف بررسی و ارجاع موضوع از طریق شورای امنیت به دیوان هستند.

۷. راهکارهای نقش‌آفرینی دیوان بین‌المللی کیفری در جنگ علیه یمن

با گذشت بیش از پنج سال از آغاز تجاوز نظامی عربستان سعودی به یمن، بررسی مصادیق اقدامات مستمر و نظام‌مند عربستان سعودی در یمن نشان می‌دهد که ائتلاف سعودی و در رأس آنها عربستان سعودی و امارات متحده عربی، با علم به وقوع جنایت، تعمدی و با قصد حصول به نتیجه‌ای خاص، در یمن مرتکب جنایات بین‌المللی شده‌اند. عناصر معنوی و مادی جنایات بین‌المللی عربستان سعودی در یمن به‌وضوح دیده می‌شود. جنایاتی بین‌المللی ارتكابی عربستان سعودی در یمن شامل جنایت جنگی، جنایت علیه انسانیت، نسل‌زدایی و جنایت تجاوز می‌شوند. چنانچه در گزارش مهم شورای حقوق بشر سازمان ملل در سوم سپتامبر ۲۰۱۹ نیز اذعان شده است که سران عربستان سعودی و فرماندهان عالی‌رتبه ائتلاف سعودی به‌دلیل ارتكاب این جنایات، مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی در این خصوص دارند. در ارتكاب این جنایات محمد بن سلمان نقش مستقیم و مؤثر داشته و اداره عملیات‌های نظامی را بر عهده داشته است. به‌طوری که سازمان‌های بین‌المللی مدافع حقوق بشر به ارتكاب جنایات بین‌المللی توسط ولیعهد سعودی در یمن اذعان کرده‌اند. آنها با مقصر خواندن محمد بن سلمان در جنگ یمن خواستار تحریم وی شدند. نام محمد بن سلمان در صدر فهرست بیش از ۱۶۰ نفری است که طبق گزارش ۳ سپتامبر ۲۰۱۹ شورای حقوق بشر متهم به ارتكاب جنایت جنگی در یمن هستند (Human Right Council Report, 2019: 227).

سازمان دیده‌بان حقوق بشر در بیانیه‌ای اعلام کرد وقت آن رسیده که سازمان ملل تحریم‌هایی علیه محمد بن سلمان به‌عنوان مسئول تجاوزها در جنگ یمن وضع کند. این سازمان افزود: «جای بن سلمان در فهرست تحریم‌های شورای امنیت است نه اینکه او به‌عنوان شخصیت سال در مجله تایم معرفی شود. زیرا او اولین مسئول ادامه فاجعه انسانی در یمن است». دیده‌بان حقوق بشر خاطر نشان کرد که شورای امنیت اختیار تحمیل هرگونه تحریم علیه هر طرفی که قواعد جنگی را به‌طور فاحش نقض می‌کند، دارد و این شرط بر همه فرماندهان ائتلاف سعودی از جمله محمد بن سلمان، قابل اجرا است. از منظر حقوق بین‌الملل کیفری، محمد بن سلمان به‌دلیل به قحطی کشاندن تعمدی مردم یمن باید در دادگاه بین‌المللی محاکمه شود، چراکه قراین جدی برای ارتكاب این جنایت از سوی وی وجود دارد (Waal, 2018).

در صورت دسترسی به متهمین، محاکم یمنی در چارچوب اعمال صلاحیت سرزمینی و قانونی خود می‌توانند به محاکمه کیفری متهمین اقدام کنند. از بُعد صلاحیت جهانی نیز، به

موجب قوانین یمن، محاکم ملی این کشور صلاحیت جهانی رسیدگی به جنایات بین‌المللی که توسط اتباع دیگر دولت‌ها ارتکاب یافته باشند را ندارند (وارد حقوق داخلی نکرده‌اند). در عین حال حتی با فرض چنین صلاحیتی، محاکم یمن به مرتکبین جنایات بین‌المللی در این کشور-که عمدتاً تابعیت سعودی دارند- دسترسی ندارند. در محاکم ملی عربستان سعودی هیچ پرونده‌ای راجع به جنایات سران این کشور در یمن وجود ندارد. چرا که همه محاکم زیر نظر پادشاه اداره می‌شوند و در نتیجه امکانی برای بررسی جنایات محمد بن سلمان در محاکم ملی عربستان سعودی وجود ندارد و در واقع محاکم عربستان سعودی نه مایل و نه قادر به محاکمه هستند. چنانچه در پاراگراف ۵۸ گزارش شورای حقوق بشر سازمان ملل در ۳ سپتامبر ۲۰۱۹ راجع به وضعیت حقوق بشر در یمن آمده است «فرماندهان و سایر مقامات مرتکب جنایات جنگی می‌توانند در چارچوب قواعد حقوق بین‌الملل کیفری توسط دادگاه‌های سایر کشورها در چارچوب صلاحیت جهانی محاکمه شوند» (Human Right Council Report, 2019: Para 58). با این وجود، دادگاه صلاحیت‌دار ملی در کشور دیگری هم که در چارچوب اصل صلاحیت جهانی، صلاحیت رسیدگی به جنایات بین‌المللی ارتكابی در یمن را داشته باشد، عملاً وجود ندارد، زیرا به دلیل مشکلات دیپلماتیک ناشی از اعمال صلاحیت جهانی و مصونیت سران و مقامات، کشورها تمایلی به این اقدام ندارند. به‌عنوان نمونه پیش از این «قانون مربوط به نقض عمده حقوق بین‌الملل بشردوستانه» بلژیک (قانون اصلاحی در ۱۰ فوریه ۱۹۹۹) در قالب اصل صلاحیت جهانی، امکان شکایت قربانیان به محاکم ملی بلژیک به دلیل ارتکاب جنایت علیه انسانیت، جنایت نسل‌زدایی و تخلفات فاحش از کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن را می‌داد، بدون اینکه کوچکترین علقه‌ای بین جرم یا مجرم یا مجنی‌علیه با دولت بلژیک باشد. براساس این قانون مصونیت مقامات رسمی دولت‌ها در محاکم بلژیک به رسمیت شناخته نمی‌شد (حسیبی، ۱۳۸۳: ۲۶).

اما به‌دنبال مشکلات ایجاد شده پس از شکایت کنگو علیه بلژیک در پرونده یروڈیا (حکم بازداشت وزیر امور خارجه کنگو) و رای ۱۴ فوریه ۲۰۰۲ دیوان بین‌المللی دادگستری علیه بلژیک، بروکسل با اصلاحاتی، چنین صلاحیتی را از دادگاه‌های ملی خود سلب کرد. به موجب قانون اصلاحی ۱۹۹۹م بلژیک، مصونیت ناشی از سمت رسمی مرتکب، مانعی برای اعمال صلاحیت دادگاه‌های بلژیک نبود. به‌همین دلیل شکایت‌هایی علیه برخی سران دولت‌ها به دلیل شرکت و آمریت آنها در جرایم شدید بین‌المللی طرح شد. از جمله: «شکایت‌هایی علیه آریل شارون

نخست‌وزیر وقت رژیم صهیونیستی، صدام حسین رئیس‌جمهور وقت عراق، لوران گباگو^۱ رئیس‌جمهور سابق ساحل عاج، کالین پاول رئیس ستاد ارتش آمریکا در جریان جنگ اول عراق در سال ۱۹۹۱م و روسای جمهور سابق یا فعلی چند کشور دیگر». اما بسیاری از این پرونده‌ها به سرانجام نرسیده و با مشکلات سیاسی که برای بلژیک ایجاد شد، در نهایت در سال ۲۰۰۳م، با اصلاح قانون فوق، تمام امتیازات قانون مذکور لغو گردید و امکان اینگونه شکایات نیز از بین رفت. در اکتبر ۲۰۰۹ اجرای اصل صلاحیت جهانی در دستور کار مجمع عمومی قرار گرفت و اظهار نظر نمایندگان دولت‌ها نشان داد در خصوص ضرورت وجودی این اصل برای اجرای عدالت کیفری اتفاق نظر دارند اما محتوا، قلمرو و تعریف آن مبهم است (خالقی و جاویدزاده، ۱۳۹۰: ۲۱۴).

با توجه به اینکه عناصر مادی و معنوی ارتکاب جنایات بین‌المللی به‌ویژه جنایت جنگی و جنایت علیه انسانیت توسط سران عربستان سعودی در یمن قابل احراز است، این سؤال مطرح می‌شود که آیا دیوان بین‌المللی کیفری می‌تواند به محاکمه سران عربستان سعودی و در رأس آن محمد بن سلمان اقدام کند؟ براساس ماده ۲۷ اساسنامه دیوان، سمت‌های رسمی افراد و به‌طور مشخص، سمت رسمی رئیس دولت، عضو دولت، عضو مجلس و نماینده دولت رافع مسئولیت کیفری نیست.

با نگاهی به اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری می‌توان سه اصل را در آن ملاحظه کرد. اول اینکه برخلاف محاکم بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق و رواندا، صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری، تکمیلی است که این مسئله در مقدمه و مواد ۱، ۱۷ و ۱۹ اساسنامه تصریح شده است؛ اصل دوم در اساسنامه آن است که دیوان بین‌المللی فقط به جرایم بین‌المللی می‌پردازد و در سایر موارد باید به نظام داخلی کشورها برای تعقیب و مجازات مجرمان تکیه کرد که در این خصوص، سنگینی جرایم مشمول صلاحیت دیوان موجب شده طبق ماده ۲۹ اساسنامه، مرور زمان مشمول آنها نباشد؛ سومین اصل زیربنایی اساسنامه، در راستای قابل پذیرش‌تر کردن اساسنامه برای تعداد بیشتری از کشورها است که سعی شده مفاد آن از حقوق بین‌الملل عرفی عدول نکند و عنداللزوم سازشی بین نظام‌های حقوقی مختلف ایجاد کند. بدین ترتیب قسمت‌های قابل توجهی از مواد مربوط به تعریف جرایم مشمول صلاحیت دیوان مبتنی بر حقوق بین‌الملل می‌باشند (میرمحمد صادقی، ۱۳۸۸: ۷۳).

واقعیت این است که بسیاری از اقدامات سران و فرماندهان عالی‌رتبه عربستان سعودی در جنگ یمن، از مصادیق جرایم بین‌المللی داخل در صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری است که در دستور پیشین به عناصر مادی و معنوی آنها اشاره شد. براساس ماده ۱ اساسنامه، دیوان دارای صلاحیت تکمیلی نسبت به صلاحیت کیفری محاکم ملی است و باید در گام نخست، محاکم ملی دولت‌های مذکور به جرایم رسیدگی نمایند. اما ائتلاف سعودی همواره منکر جرایم خود در یمن شده است و تمایلی به بررسی و رسیدگی به این موضوع نخواهد داشت. لذا این موضوع باید در دیوان به‌عنوان یک مرجع حقوقی بین‌المللی مستقل، طرح دعوا شود. اما برای طرح پرونده جنایات عربستان سعودی و دولت‌های عضو ائتلاف سعودی در دیوان بین‌المللی کیفری، باید شرایط آن فراهم شود.

براساس ماده ۱۳ اساسنامه، دیوان بین‌المللی کیفری، در صورتی صلاحیت رسیدگی پیدا می‌کند که دولت کشور محل ارتکاب یا دولت متبوع مجرمان، اساسنامه دیوان را پذیرفته باشند که در اینجا نه دولت یمن و نه عربستان سعودی، اساسنامه را نپذیرفته‌اند. حتی یمن به‌همراه چین، عراق، رژیم صهیونیستی، لیبی، قطر و امریکا در کنفرانس رم در سال ۱۹۹۸ به اساسنامه دیوان رأی مخالف داد (شریعت‌باقری، ۱۳۸۱: ۴۸). با توجه به عدم عضویت یمن و عربستان سعودی، طبق اساسنامه این دادگاه، دولت‌ها می‌توانند صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری را به‌طور موردی درباره جنایاتی که در قلمرو آن یا توسط اتباع آن ارتکاب یافته است، بپذیرند. بنابراین در این مورد دولت یمن می‌تواند چنین درخواستی از دیوان بین‌المللی کیفری را با سپردن اعلامیه‌ای نزد دبیرخانه دیوان داشته باشد. چنانکه در سال‌های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۵م، دولت فلسطین در رابطه با وقایع غزه، به صورت موردی، از دادستان دیوان بین‌المللی کیفری چنین درخواستی کرده بود.

براساس ماده ۱۱ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری اگر دولتی پس از لازم‌الاجرا شدن این اساسنامه عضو آن شود، دیوان فقط درباره جنایاتی اعمال صلاحیت می‌کند که پس از لازم‌الاجرا شدن اساسنامه در مورد آن دولت ارتکاب یافته باشد، مگر آن که آن دولت اعلامیه‌ای به موجب بند ۳ ماده ۱۲ مبنی بر پذیرش اعمال صلاحیت دیوان داده باشد. دولت یمن می‌تواند صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری را با ارسال یک اعلامیه رسمی در مورد رسیدگی به جرایم مذکور، به دفتر دیوان بپذیرد که این راه‌حل با توجه به تزلزل، بی‌ثباتی داخلی و اختلاف نظرهای مربوط به دولت قانونی در یمن، در حال حاضر امکان‌پذیر نیست بلکه می‌تواند به‌عنوان یک پیشنهاد برای آینده و در زمان استقرار و ثبات دولت یمن اتخاذ شود.

در صورتی که یمن یا عربستان سعودی عضو دیوان بین‌المللی کیفری بودند حتی در صورتی که به دیوان مراجعه نمی‌کردند، براساس ماده ۱۵ اساسنامه، دادستان می‌توانست خود راساً براساس اطلاعاتی که در مورد جنایات مشمول صلاحیت دیوان به دست می‌آورد، تحقیقات را آغاز نماید. البته این دیدگاه حقوقی در حال توسعه است که با توجه به گسترش ارتکاب جنایات بین‌المللی در جهان، لازم است فارغ از شرط عضویت کشور بزه‌کار یا زیان دیده، دادستان دیوان بین‌المللی کیفری راساً وارد عمل شده، و با اخذ موافقت قضات درباره صلاحیت دیوان در خصوص آن موضوع، زمینه تحقیقات مستقل دیوان را فراهم سازد. به‌ویژه زمانی که افراد حقیقی یا نهادهای غیردولتی شکایتی را به آن تسلیم کنند، که البته پیشرفت کار در این زمینه کاملاً به همکاری کشور محل جنایت بستگی خواهد داشت. با توجه به استمرار جنایات بین‌المللی در یمن، نظر می‌رسد این مطالبه در افکار عمومی جهانی برای نقش‌آفرینی دادستان دیوان در این بحران وجود دارد.

گذشته از این راهکار، در حال حاضر اگرچه عربستان سعودی و یمن عضو دیوان بین‌المللی کیفری نیستند، اما نظامیان یا اتباع تعدادی از کشورها مانند چاد، سنگال، نیجر، بنگلادش، تونس و مالی به‌عنوان مزدور در ائتلاف سعودی و اماراتی در یمن حضور دارند و در جنایات ارتكابی نقش داشته‌اند. عربستان سعودی در سال‌های گذشته صدها مزدور از سنگال، سودان، شرکت امنیتی امریکایی بلک واتر و برخی از کشورهای امریکای لاتین استخدام کرده است. در اوایل سال ۲۰۱۸ میلادی، در سفر هیئتی از امارات به نیجر درباره به‌کارگیری ۱۰ هزار نفر از اعضای یک قبیله عربی که بین لیبی، چاد و نیجر در تردد هستند، به‌عنوان سرباز مزدور (برای جنگ یمن) توافق شد. از آنجا که چاد، سنگال و نیجر عضو دیوان بین‌المللی کیفری هستند (The States Parties to the Rome Statute, 2018)، دادستان دیوان می‌توانست (می‌تواند) راساً تحقیقاتی درباره جنایات این اشخاص در یمن آغاز کند. از دید منتقدان، دیوان تحت تأثیر رویکرد سیاسی شورای امنیت درباره یمن، تمایلی به این موضوع ندارد. ضمن اینکه ۴۱ پرونده‌ای که تاکنون در دیوان مطرح شده‌اند به کشورهای آفریقایی مربوط است که این امر، به‌خوبی تأثیر رویکرد سیاسی بر فعالیت دادستان دیوان را نیز نشان می‌دهد. این در شرایطی است که تحرکات دادستان دیوان در سال ۲۰۱۹ برای بررسی کیفری جنایات جنگی ارتكابی امریکا در افغانستان و جنایات جنگی رژیم اسرائیل در فلسطین، می‌تواند حاکی از تغییر در رویکرد دیوان در توجه به ارتكاب جنایات بین‌المللی توسط قدرت‌های بزرگ باشد.

راهکار دیگر برای تعقیب کیفری جنایات بین‌المللی سران و فرماندهان عالی‌رتبه سعودی در یمن آن است که موضوع از طریق شورای امنیت سازمان ملل ارجاع شود. براساس ماده ۱۳ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، دیوان صلاحیت رسیدگی دارد «در صورتی که شورای امنیت وضعیتی را که در آن یک یا چند جنایت به نظر می‌رسد ارتکاب یافته است، به موجب فصل ۷ منشور ملل متحد به دادستان ارجاع نماید. دیوان بین‌المللی کیفری موظف است صرف‌نظر از عضویت دولت بزه‌کار یا بزه‌دیده، وضعیتی را که شورای امنیت سازمان ملل به موجب فصل هفتم منشور، موارد نقض صلح تشخیص می‌دهد و به دیوان بین‌المللی کیفری ارجاع می‌دهد، رسیدگی کند» (Rome Statute, 2002: art.13).

بدیهی است که تجاوز نظامی سعودی به یمن و وضعیت موجود در این کشور، نقض صلح محسوب می‌شود. لذا در صورت ارجاع شورای امنیت، دیوان می‌تواند به جنایات بین‌المللی ارتكابی ائتلاف سعودی در جنگ یمن رسیدگی نماید؛ به‌ویژه اینکه در این وضعیت، برای احراز صلاحیت دیوان لازم نیست که عربستان سعودی یا یمن عضو دیوان باشند و دیوان می‌تواند بدون رضایت عربستان سعودی، به بررسی موضوع بپردازد. اما با توجه به حمایت اغلب اعضای شورای امنیت به‌ویژه آمریکا و انگلیس از رژیم سعودی، احتمال تحقق این موضوع بسیار کم است و به احتمال زیاد، با وتوی دولت آمریکا مواجه خواهد شد و در نتیجه موضوع به دیوان ارجاع نخواهد شد.

میزان حمایت برخی از اعضای شورای امنیت از عربستان سعودی در جنگ یمن به‌حدی است که حتی «با فرض» طرح جنایات سران عربستان سعودی در دیوان بین‌المللی کیفری، احتمال اینکه شورای امنیت براساس ماده ۱۶ به نفع ریاض برای تعلیق پرونده مداخله کند، وجود دارد. براساس ماده ۱۶ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری چنانچه قطعنامه‌ای از سوی شورای امنیت در اجرای فصل ۷ منشور ملل متحد صادر شود و از دیوان درخواست شود تا تحقیق یا تعقیبی را معلق نماید، هیچ تحقیق یا تعقیبی به موجب این اساسنامه نمی‌تواند به مدت ۱۲ ماه شروع شود یا ادامه یابد.

در صورتی که موضوع از سوی شورای امنیت به دیوان ارجاع یابد، صلاحیت جهانی به‌جای صلاحیت بین‌المللی مطرح می‌شود و کشورها هم می‌توانند با استناد به اصل صلاحیت جهانی، به محاکمه کیفری مرتکبین بپردازند.

کشورهای عضو سازمان ملل متحد می‌توانند براساس اصل صلاحیت جهانی یا صلاحیت همگانی، جرایم مهم بین‌المللی که جرایم جنگی و جرایم علیه انسانیت نیز جزء آن هستند را مورد پیگرد جزایی و حقوقی قرار دهند. لذا کلیه کشورهای مذکور می‌توانند خواهان پیگیری جرایم جنگی ائتلاف سعودی از سوی مراجع حقوقی بین‌المللی یا توسط محاکم داخلی خود باشند. اما، مصونیت کیفری سران، نزد محاکم داخلی، جلوه‌ای دیگر از اصل کلی مصونیت سران و واجد ویژگی مطلق است که به موجب آن عدم محاکمه مرتکبین اقدامات مجرمانه تجویز شده و هر دو نوع مصونیت شغلی و شخصی را در برمی‌گیرد (Cassese, 2003:14). به‌همین دلیل نیز اغلب کشورها صلاحیت جهانی را وارد حقوق داخلی خود نکرده‌اند.

ماده ۲۷ اساسنامه رم بر عدم مصونیت مقامات دولتی به دلیل ارتکاب جنایات بین‌المللی در دادگاه کیفری بین‌المللی تأکید کرده است. اما مصونیت کیفری سران دولت‌ها از محاکمه در دادگاه‌های ملی به‌عنوان یک قاعده عرفی شناخته می‌شود. از نظر اغلب کشورها شناسایی این حق که سران کشورها می‌توانند به دلیل ارتکاب جنایات ملی در دادگاه‌های ملی دیگر کشورها محاکمه شوند می‌تواند موجب هرج و مرج بین‌المللی شود. اگرچه بررسی مصونیت دولت‌ها و اموال آنها با تصویب کنوانسیون سال ۲۰۰۴ پایان یافته است، اما موضوع مصونیت سران دولت‌ها از صلاحیت قضایی محاکم ملی از سال ۲۰۰۷ در کمیسیون حقوق بین‌الملل در حال بررسی است. از سال ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۵، اسکوبر هرناندز^۱ گزارشگر ویژه چهار گزارش را به کمیسیون مذکور ارائه کرد. در این گزارش‌ها ضمن تفکیک میان مصونیت دولت و مصونیت مقامات دولتی تأکید شده است که ماده ۲۷ اساسنامه رم مبنی بر عدم مصونیت مقامات دولتی به دلیل ارتکاب جنایات بین‌المللی در دادگاه بین‌المللی کیفری نمی‌تواند به‌عنوان استثنایی بر مصونیت دولت‌ها قلمداد شود. چرا که قاعده عرفی بین‌المللی که نشان دهد دولت در زمینه نقض قواعد آمره، مصونیت خود را از دست می‌دهد، وجود ندارد. برخی از اعضاء از این دیدگاه که در نسل‌زدایی، جنایت علیه انسانیت، جنایات جنگی، شکنجه و ناپدید شدن اجباری، مصونیت دولت‌ها نباید رعایت شود، حمایت کرده‌اند. اما اغلب اعضاء همچنان اعمال نیروهای نظامی را که بخشی از دولت است، دارای مصونیت می‌دانند (Report of the International Law Commission, 2016).

بدین ترتیب در مجموع، این اجماع وجود دارد که دولت‌ها حتی در صورت ارتکاب جنایات بین‌المللی مصونیت کیفری دارند اگرچه سران آنها را می‌توان در دادگاه بین‌المللی کیفری

1. Escobar Hernández

براساس اصل حقوقی «مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی)» محاکمه کرد. همچنین در این خصوص اجماع وجود دارد که سران دولت‌ها را نمی‌توان به دلیل ارتکاب جنایات بین‌المللی در محاکم ملی دیگر کشورها محاکمه کرد. در واقع مصونیت سران دولت‌ها از صلاحیت محاکم داخلی دیگر کشورها هنوز به‌عنوان یک قاعده حقوق بین‌الملل رخ نموده و هرگونه اقدام برخلاف آن نقض مقررات بین‌المللی محسوب شده و موجبات مسئولیت بین‌المللی آن دولت را فراهم می‌آورد.

۸. نتیجه‌گیری

سران و فرماندهان نظامی عربستان سعودی با محوریت محمد بن سلمان وزیر دفاع این کشور در تجاوز نظامی خود به یمن که از ۲۵ مارس ۲۰۱۵ میلادی (۶ فروردین ۱۳۹۴) آغاز شده و تاکنون (ژانویه ۲۰۲۰) ادامه دارد، علاوه بر دستور (آمریت) استفاده از سلاح‌های غیر مجاز مانند بمب‌های خوشه‌ای، فسفوری، میکروبی و ترموباریک (گرما فشاری)، به بمباران مناطق غیرنظامی، مراکز مذهبی، تاریخی، آموزشی، بیمارستان‌ها، مدارس، مساجد، بازارها و تأسیسات غیرنظامی ح‌اوی نیروی خطرناک (مانند سدها) دست زده‌اند.

براساس آمارهای نهادهای وابسته به سازمان ملل در جریان این تجاوز نظامی ده‌ها هزار یمنی غیرنظامی کشته یا زخمی شده‌اند. حملات نظام‌مند و عامدانه رژیم سعودی با قصد حصول به نتیجه‌ای خاص به مراکز بیمارستانی یمن و اماکن درمانی سازمان پزشکان بدون مرز، موجب شیوع وبا و تیفوس و دیگر بیماری‌های واگیردار در سراسر یمن شده است. محاصره زمینی، هوایی و دریایی یمن و محاصره یا اشغال بنادر آن از جمله بنادر «الحدیده»، «المخا» و «مکلی» توسط عربستان سعودی موجب کمبود مواد غذایی، دارو و ایجاد قحطی در یمن شده است. بدین ترتیب قواعد کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و قواعد لاهه (کنوانسیون‌های ۱۸۹۹م و ۱۹۰۷م) توسط سران ریاض در یمن به صورت فاحش و جدی نقض شده‌اند.

بررسی مصادیق جنایاتی که با آمریت سران و فرماندهان سعودی در یمن به‌وقوع پیوسته، نشان‌دهنده ارتکاب جرایم بین‌المللی شامل جنایت جنگی، جنایت علیه انسانیت و نسل‌زدایی در این کشور است. عناصر مادی و معنوی تشکیل‌دهنده این جنایات سران و فرماندهان ائتلاف سعودی در یمن به‌قدری آشکار است که نوعی اجماع در احراز ارتکاب آنها وجود دارد، به‌طوری که شورای حقوق بشر سازمان ملل در گزارش مهم خود در ۳ سپتامبر ۲۰۱۹ با عنوان وضعیت حقوق بشر در یمن با اشاره به نتایج بررسی‌های هیأت کارشناسی سازمان ملل، به این موضوع ادعان

کرده است. از آنجا که جنایت نسل‌زدایی و جنایت علیه انسانیت اگر در زمان جنگ صورت بگیرند می‌توانند تحت عنوان جنایت جنگی بررسی شوند، این دو جنایت در یمن نیز تحت عنوان جنایت جنگی قابل بررسی هستند.

جنگ یمن و حملات عمدی به غیرنظامیان و اموال و مراکز غیرنظامی با دستور سلمان پادشاه و هدایت محمد بن سلمان ولیعهد و وزیر جنگ سعودی صورت گرفته است. بنابراین سران عربستان سعودی تعمدانه، آگاهانه و با قصد و هدف حصول به نتیجه خاص، با نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشردوستانه، و براساس ماده ۸ اساسنامه رم مرتکب جنایت جنگی در یمن شده‌اند و در چارچوب نظریه «مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی)» که به یک قاعده عرفی تبدیل شده است، مسئولیت کیفری فردی دارند. اما از آنجا که نه عربستان سعودی و نه یمن عضو دیوان بین‌المللی کیفری نیستند، دیوان صلاحیت رسیدگی به این جنایات را تنها در صورتی می‌تواند داشته باشد که موضوع در قالب ماده ۱۳ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری از سوی شورای امنیت به دیوان ارجاع شود که به دلیل حمایت برخی از اعضای شورای امنیت از ریاض بعید به نظر می‌رسد.

همچنین طبق ماده ۱۲ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، دولت‌ها می‌توانند با سپردن اعلامیه‌ای نزد رئیس دبیرخانه، به‌طور موردی صلاحیت دیوان را درباره جنایاتی که در قلمرو آن یا توسط اتباع آن ارتکاب یافته است، بپذیرند. طبیعتاً عربستان سعودی با علم به ارتکاب جنایات جنگی مایل به عضویت در دیوان نیست و دولت یمن نیز به دلیل آشفتگی‌ها و بی‌ثباتی‌های داخلی تاکنون چنین درخواستی از دیوان نکرده است. به‌رغم عدم عضویت یمن و عربستان سعودی در دیوان بین‌المللی کیفری، اتباع برخی از کشورهای عضو دیوان نظیر چاد، نیجر و سنگال در ائتلاف سعودی در یمن حضور و در جنایات ارتكابی نقش دارند. در نتیجه دادستان دیوان با اراده مستقل و رویکرد حقوقی، می‌تواند رأساً تحقیقاتی در این خصوص آغاز نماید که چنین موضوعی تاکنون تحقق نیافته است.

البته این دکترین حقوقی در حال تکامل است که با توجه به تشدید جنایات بین‌المللی در اقصی نقاط جهان و تضعیف عدالت کیفری و مطالبه افکار عمومی جهان، فارغ از شرط عضویت کشور بزه‌کار یا زیان‌دیده، دادستان دیوان بین‌المللی کیفری بدون در نظر گرفتن شرط عضویت دولت زیان‌دیده و بزه‌کار، با استعلام صلاحیت دیوان از قضات و در قالب ماده ۱۵ اساسنامه بتواند رأساً زمینه تحقیقات مستقل دیوان در خصوص تعقیب کیفری مرتکبین جنایات بین‌المللی در

بحران‌هایی نظیر یمن را براساس اصل حقوقی لازم الاجرای «مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی)» فراهم سازد.

سران عربستان سعودی همچنین آگاهانه با نقض منشور سازمان ملل و با طراحی، آغاز و اجرای تجاوز نظامی علیه یمن، مرتکب جنایت تجاوز براساس ماده ۵ اساسنامه رم شدند. اما علاوه بر موانع گفته شده برای رسیدگی دیوان به این جنایت، از آنجا که دیوان به تجاوزات بعد از ۱۷ جولای ۲۰۱۸ صلاحیت رسیدگی دارد، صلاحیت بررسی جنایت تجاوز نظامی سران عربستان سعودی به یمن را نیز ندارد، اما این موضوع تأثیری بر پیگیری جنایت تجاوز جنگی عربستان سعودی از طریق دیگر راهکارهای حقوقی ندارد.

براساس ماده ۳۹ منشور، شورای امنیت وجود هرگونه تهدید علیه صلح، نقض صلح، یا عمل تجاوز را احراز و توصیه‌هایی خواهد نمود یا تصمیم خواهد گرفت که برای حفظ یا اعاده صلح و امنیت بین‌المللی به چه اقداماتی بر طبق مواد ۴۱ و ۴۲ باید مبادرت شود. تجاوز نظامی سعودی به یمن و وضعیت موجود در این کشور، نقض صلح محسوب می‌شود. پس شورای امنیت می‌تواند در این خصوص به‌ویژه با استفاده از سازوکارهای اساسنامه رم نقش‌آفرینی کند. چرا که براساس ماده ۱۳ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، دیوان صلاحیت رسیدگی دارد «در صورتی که شورای امنیت وضعیتی را که در آن یک یا چند جنایت به نظر می‌رسد ارتکاب یافته است، به موجب فصل ۷ منشور ملل متحد به دادستان ارجاع نماید. در چنین وضعیتی حتی شرط عضویت دولت بزه‌کار یا بزه‌دیده در دیوان وجود ندارد». بنابراین در خصوص بحران یمن، در صورت ارجاع وضعیت (جنايات بين‌المللی سران سعودی در یمن) از سوی شورای امنیت - نظیر ارجاع پرونده عمر البشیر رئیس‌جمهور سابق سودان و پرونده معمر قذافی دیکتاتور سابق لیبی - دیوان می‌تواند بدون رضایت ریاض، به بررسی موضوع بپردازد. اما با توجه به غلبه رویکرد سیاسی بر رویکرد حقوقی در شورای امنیت، چنین موضوعی در آینده نزدیک بعید به نظر می‌رسد.

۹. پیشنهادهای رسانه‌ای

پیشنهاد می‌شود رسانه‌های برون‌مرزی به‌ویژه شبکه‌های پرس‌تی‌وی در قالب مستندی و با استفاده از حقوق‌دانان داخلی و بین‌المللی، مقامات ذیربط نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای، جنایات بین‌المللی ارتكابی ائتلاف سعودی در یمن را بررسی کنند. در این خصوص اهمیت دارد از گزارش ۳ سپتامبر ۲۰۱۹ شورای حقوق بشر سازمان ملل درباره وضعیت حقوق بشر در یمن بهره‌برداری شود. پیشنهاد می‌شود در قالب اینفوگرافی ویژه سایت‌های اینترنتی، ضمن ارائه آمار قربانیان غیرنظامی جنگ یمن از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹م، به‌صورت تیتروار، مواضع سازمان ملل، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و حقوق‌دانان برجسته مبنی بر وقوع جنایت جنگی در یمن ذکر شود.

در قالب مصاحبه‌هایی مطالبه افکار عمومی از شورای امنیت برای ارجاع وضعیت یمن به دیوان بین‌المللی کیفری و علل خودداری این شورا از انجام چنین درخواستی تبیین گردد. برای این منظور مصاحبه با حقوق‌دانان عضو کمیته بین‌المللی حقوق‌دانان (ICJ) توصیه می‌شود.

دادستان دیوان بین‌المللی کیفری به‌دلیل حضور اتباع برخی از کشورهای عضو اساسنامه دیوان نظیر چاد، سنگال و نیجر در جنگ یمن و نقش آنها در ارتكاب جنایات بین‌المللی، می‌تواند راساً تحقیقاتی در این خصوص آغاز نماید. اهمیت دارد بر این محور در برنامه خبری و تولیدی تأکید شود. در قالب برنامه‌های کارشناس محور، ابعاد مصادیق ارتكاب جنایات بین‌المللی شامل جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت، نسل‌زدایی و جنایت جنگی توسط ائتلاف سعودی در یمن و لزوم تعقیب کیفری سران سعودی در چارچوب اصل حقوقی «مسئولیت کیفری بین‌المللی شخصی (حقیقی)» تبیین شود.

پیشنهاد می‌شود شبکه العالم در مستندی جنایت ائتلاف سعودی در مرداد ۱۳۹۷ (اوت ۲۰۱۸) در حمله به اتوبوس دانش‌آموزان یمنی در شهر «ضحیان» در استان صعده که منجر به کشته شدن ۵۱ نفر گردید را از منظر جنایت جنگی بازنمایی کند.

با توجه به احراز کاربرد تسلیحات اعطایی امریکا، فرانسه و انگلستان به عربستان سعودی از جمله بمب‌های خوشه‌ای و فسفری در حملات علیه غیرنظامیان در یمن، مسئولیت کشورهای مذکور از منظر حقوق بین‌الملل کیفری (مسئولیت مشارکت و معاونت در جنایت) از زبان حقوق‌دانان و در مصاحبه با نمایندگان مجالس کشورهای مذکور بررسی شود.

منابع و مأخذ

- آقای جنت‌مکان، حسین (۱۳۹۰)، «تعریف، عناصر و شروط اعمال صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری نسبت به جنایت تجاوز با نگاهی به موافقتنامه کامپالا»، **مجله حقوقی بین‌المللی**، دوره ۲۸، شماره ۴۴ (بهار و تابستان)، صص ۱۸۴-۱۶۳.
- آقای جنت‌مکان، حسین (۱۳۸۶)، **محاكمه قدرت (مسئولیت کیفری مقامات مافوق و زیردستان آنان در حقوق کیفری بین‌المللی)**، چاپ اول، تهران: گنج دانش.
- بیگزاده، ابراهیم (۱۳۷۷)، «بررسی جنایت نسل‌کشی و جنایات برضد انسانیت در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی»، **مجله تحقیقات حقوقی**، شماره ۲۱، صص ۱۰۴-۶۹.
- حسیبی، به‌آذین (۱۳۸۳)، «مسئولیت کیفری مقامات عالی‌رتبه دولت‌ها در حقوق بین‌الملل»، **مجله کانون وکلا**.
- خالقی، علی و حمیدرضا جاویدزاده (۱۳۹۰)، «رویکرد قضایی سازمان ملل متحد در مبارزه با نسل‌کشی»، **فصلنامه حقوق**، دوره ۴۱، شماره ۱، بهار، صص ۲۲۴-۲۰۳.
- رحمانیان، حامد و حیدر پیری (۱۳۹۲)، «بررسی کیفرشناختی جنایات بین‌المللی»، **مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز**، دوره پنجم، شماره ۲، پاییز، صص ۵۸-۲۵.
- زمانی، سیدقاسم (۱۳۹۵)، «واگرایی و همگرایی «مسئولیت کیفری فردی» و «مسئولیت بین‌المللی دولت» تأملی در اوراق پرونده جنگ شیمیایی عراق علیه ایران»، **فصلنامه پژوهش حقوق عمومی**، سال ۱۸، شماره ۵۱، صص ۲۹-۹.
- سیدزاده ثانی، سیدمهدی و زهرا فرهادی‌آلاشتی (۱۳۹۳)، «جنایات جنگی در منازعه‌های داخلی و بین‌المللی: مبانی و مصادیق تمایز»، **پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل**، سال سوم، شماره ۱، پاییز و زمستان، صص ۷۱-۴۴.
- شایگان‌فرد، مجید (۱۳۸۷)، «دیوان بین‌المللی کیفری و صلاحیت رسیدگی به جنایت تجاوز»، **فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی**، دوره ۳۸، شماره ۴، زمستان، صص ۲۷۹-۲۵۵.
- شریعت‌باقری، محمدجواد (۱۳۸۸)، **حقوق بین‌الملل کیفری**، تهران: نشر جنگل.
- شریعت‌باقری، محمدجواد (۱۳۸۱)، «صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی: اختلاف نظرها در مورد پیش‌شرط‌های اعمال صلاحیت دیوان»، **فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی**، دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، شماره ۲۶، صص ۵۷-۲۵.
- کیتیچایساری، کریانگاساک (۱۳۸۷)، **حقوق کیفری بین‌المللی**، (ترجمه حسین آقای جنت‌مکان)، چاپ سوم، تهران: نشر جنگل.
- کسسه، آنتونیو (۱۳۸۷)، **حقوق کیفری بین‌المللی**، (ترجمه زهرا موسوی، اردشیر امیرارجمند، حسین پیران)، تهران: نشر جنگل.
- میرمحمد صادقی، حسین (۱۳۸۸)، **دادگاه کیفری بین‌المللی**، تهران: نشر دادگستر، چاپ چهارم.

Human Right Council Report (2019), "A/HRC/42/CRP.1, Situation of human Rights in Yemen, including violations and abuses since September 2014", Human Rights Council Forty-second session, Available at: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/GEE-Yemen/A_HRC_42_CRP_1.PDF

- Ahtribune (2017), "Yemen's Ex-President Blames Saudi Arabia for Cholera Outbreak in Yemen by Using Banned Weapons", Available at:
<https://ahtribune.com/world/north-africa-south-west-asia/war-on-yemen/1772-saudi-yemen-cholera.html>
- Associated Press (2018), "Yemeni Prisoners Say Emirati Officers Sexually Torture Them", Available at :
<https://apnews.com/37485a888de646918dfd4e7b8de3df73/Yemeni-prisoners-say-Emirati-officers-sexually-torture-them>
- Brownlie, Ian (1998), Principles of Public International Law, Fifth edition, New York: Oxford University Press.
- Cassese, Antonio (2002), The rome statute of the international criminal court: a commentary, Volume I, Oxford university press, first published.
- CASSESE, Antonio (2003), International Criminal Law, Second Edition, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Aust, Anthony-Charter of the United Nations(1945), Available at:
<http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html>
- Doctors without borders (2018), "Yemen: Airstrike hits MSF cholera treatment center in Abs ", Available at : <https://www.doctorswithoutborders.org/what-we-do/news-stories/story/yemen-airstrike-hits-msf-cholera-treatment-center-abs>
- Dormann, k & Doswald-Beck, L & Kolb, R (2003), Element of war crimes under the Rome statute of the international criminal cour: sources and commentary, Cambridge university press, first published.
- freitag (2017), "Yemen being pushed ever closer to famine: 1,000 days of war and a crippling blockade is starving its people", Available at :
<https://www.freitag.de/autoren/dklose/jemenkrieg-mosaik-369-yemen-war-mosaic-369>
- Human Rights Watch (2018), "Failure to Credibly Investigate and Provide Redress for Unlawful Attacks in Yemen", Available at :
<https://www.hrw.org/report/2018/08/24/hiding-behind-coalition/failure-credibly-investigate-and-provide-redress-unlawful>
- Human Rights Watch (2015), "Yemen: Saudi-Led Airstrikes Used Cluster Munition.
- ICJ (2018), "Bearing the Brunt of War in Yemen: International Law Violations and their Impact on the Civilian Population, International Commission of Jurists (ICJ), Geneva.
- ICRC (2018), Health crisis in Yemen, Available at : <https://www.icrc.org/en/where-we-work/middle-east/yemen/health-crisis-yemen>
- Fisk, Robert (2016), Saudi Arabia 'deliberately targeting impoverished Yemen's farms and agricultural industry' Available at :
<https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/saudi-arabia-s>

bombing-of-yemeni-farmland-is-a-disgraceful-breach-of-the-geneva-conventions-a7376576.html

Iuvmpr (2018), Saudi Arabia kills children and women in Yemen, while the world is silent about these crimes, Available at: <https://iuvmpr.com/32219>.

ICTY (2001), "Krstić (IT-98-33)", The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), Available at : <https://www.icty.org/en/case/krstic>

International Law Commission (2016), "Report of the International Law Commission, Sixty-eighth session", available at:

http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/reports/2016/english/a_71_10.pdf&lang=EFSRAC

Merat, Arron (2019), "The Saudis couldn't do it without us': the UK's true role in Yemen's deadly war", Available at :

<https://www.theguardian.com/world/2019/jun/18/the-saudis-couldnt-do-it-without-us-the-uks-true-role-in-yemens-deadly-war>

news.un (2019), "Yemeni children 'dying right now' due to food aid diversions Beasley warns Security Council", Available at :

<https://news.un.org/en/story/2019/06/1040651>

Passey, Benjamin (2018), "The Destruction of Cultural Heritage in the Yemen Conflict: Legal Implications and State Responsibility", **Brigham Young University Prelaw Review**, Volume 32.

Rome Statute (2002), Rome Statute of the International Criminal Court, Published by the International Criminal Court, The Hague.

Schmitt, Eric (2010), "Unrest in Yemen Seen as Opening to Qaeda Branch", The New York Times, 4 April, Available at:

<http://www.nytimes.com/2011/04/05/World/Middleeast>, p: 417.

The States Parties to the Rome Statute (2018), Available at : https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx

theguardian (2018), "Saudi-led coalition strike kills at least 20 at wedding in Yemen", Available at : <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/23/at-least-20-killed-as-airstrike-hits-yemen-wedding-officials-say>

MacAskill Ewen and Torpey, Paul (2016), "One in three Saudi air raids on Yemen hit civilian sites, data shows", Available at :

<https://www.theguardian.com/world/2016/sep/16/third-of-saudi-airstrikes-on-yemen-have-hit-civilian-sites-data-shows>

Wintour, Patrick (2019), "UK, US and France may be complicit in Yemen war crimes UN report", Available at:

<https://www.theguardian.com/world/2019/sep/03/uk-us-and-france-may-be-complicit-in-yemen-war-crimes-un-report>

UN news (2017), International, independent probe of alleged violations in Yemen needed UN deputy rights chief, Available at:

<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56415&Kw1=yemen&Kw2=&K3>

Unep (2019), "Statement of the Asia-Pacific States at the fourth session of the United Nations Environment Assembly", Available at :

<http://web.unep.org/environmentassembly/asia-pacific-states>

United Nations Convention against Transnational Organized Crime (2000), United Nations Office on Drugs and Crime ,Vienna , Available at :

https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/organised-crime/united_nations_convention_against_transnational_organized_crime_and_the_protocols_thereto.pdf

Unrefugees (2018), "Yemen HUMANITARIAN CRISIS", Available at :

<https://www.unrefugees.org/emergencies/yemen/>

MAGDY, SAMY (2019), "Database Says 91,600 Killed in Yemen Fighting Since 2015",

Available at: <https://www.usnews.com/news/world/articles/2019-06-19/database-says-91-600-killed-in-yemen-fighting-since-2015>

Waal, Alex de (2018), "Mohammed bin Salman should be prosecuted over the Yemen conflict", The Guardian, Available at:

<https://www.theguardian.com/globaldevelopment/2018/dec/04/mohammed-bin-salman-should-be-prosecuted-over-the-yemen-conflict>.

Weatherall, Thomas (2015), "Jus cogens and sovereign immunity: reconciling divergence in contemporary jurisprudence", **georgetown journal of international law**, Vol. 46.

Yemen in Focus, (2019), "UAE-backed separatists", Available at:

<https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2019/11/5/yemen-in-focus-uae-backed-separatists-saudi-backed-government-sign-deal>